

MARIUS SPIRIDON

**UNIUNEA EUROPEANĂ
ȘI ȚĂRILE CANDIDATE
DIN EST:
DEZVOLTARE PRIN
TRANSFORMARE
SYSTEMICĂ?**

(Efectele economice ale procesului de aderare)

CUPRINS

I. Sfârșitul socialismului și căutarea drumului către prosperitate

1. Cauzele prăbușirii comunismului

2. Reforma. Strategii posibile

3. Indicele libertății economice

II. Modelul european

Aderarea: catalizator sau frână pentru transformarea sistemică?

2. Elementele fundamentale ale modelului european

2.1 Prezentarea modelului

2.2 Acquis-ul

2.3 Satisfacerea criteriilor de participare la uniunea monetară

2.4 Adoptarea euro

2.5 Asistența financiară externă

III. Concluzii

I. Sfârșitul socialismului și căutarea drumului către prosperitate

Majoritatea zdrobitoare a actualului val de largire a Uniunii Europene este reprezentată de țări care au aparținut fostului bloc comunist: opt țări din cele zece care vor adera în 2004. Proporția este și mai covârșitoare dacă avem în vedere că România și Bulgaria, candidate cu mari șanse de a adera în 2007, au fost și ele parte a aceluiași bloc.

Caracterul socialist-etatist al economiilor estice este fundamental în cel puțin trei planuri:

- el explică eșecul economic major al zonei;
- furnizează cheia înțelegerii procesului de reformă;
- constituie punctul de plecare pentru înțelegerea semnificației economice a aderării pentru aceste țări.

Studiul de față își propune să discearnă efectele economice generale ale aderării asupra performanțelor economice ale țărilor angrenate în procesul de largire, acordând o atenție specială României.

Aderarea poate fi privită ca o fațetă – poate cea mai importantă – a efortului intern de reformă economică.

Este oare „dezvoltarea prin integrare”¹⁾ o opțiune viabilă sau integrarea reprezintă doar un proces mânat de „voința politică” a elitelor occidentale și a celor autohtone?

1. Cauzele prăbușirii comunismului

O scurtă discuție asupra cauzelor lipsei de viabilitate a regimurilor socialiste este necesară nu numai pentru a înțelege un eveniment istoric. Identificarea greșită a acestor cauze a produs soluții de reformă eronate.

Atât socialismul cât și orice altă formă de societate se confruntă cu câteva date naturale imposibil de surmontat: raritatea resurselor (sfera nevoilor este mai largă decât sfera resurselor pe care le avem la dispoziție pentru a satisface aceste nevoi), incertitudine (imposibilitatea cunoașterii „științifice” a felului în care va arăta lumea în viitor, în

¹⁾ Această expresie a fost utilizată pentru prima oară de Nicolae Idu într-o comunicare publică.

particular configurația viitoare a prețurilor), imposibilitatea de a obține cea mai mare parte a bunurilor de consum altfel decât prin combinarea factorilor de producție și acumulare de capital, productivitatea mai mare a unei economii bazate pe diviziunea muncii, divizibilitatea imperfectă a factorilor de producție, specificitatea bunurilor de capital (orice bun de capital are o sferă mai restrânsă sau mai largă de utilizări alternative, însă niciodată nu poate fi reconvertit către orice altă producție; în general, cu cât un bun de capital atinge stadii ale producției mai apropiate de consum, cu atât el este mai specific, mai greu convertibil).

Această economie productivă, complexă, bazată pe diviziunea muncii, depinde în mod esențial de câțiva factori: unul menționat, anume acumularea de capital²⁾, și încă doi,

nu mai puțin importanți: moneda și proprietatea privată. Moneda este tot un produs al schimbului voluntar de bunuri, născută din necesitatea de a depăși cele două probleme majore ale barterului – indivizibilitatea bunurilor și absența dublei coincidențe a nevoilor.³⁾

Inadecvarea totală a socialismului la datele naturale ale lumii în care trăim și la condițiile sine qua non ale unei economii complexe, cheie a unei existențe civilizate, derivă din însăși natura sa: proprietatea comună (de stat, publică...) asupra resurselor. Din cauza proprietății comune, socialismului îi lipsește instrumentul care să-i permită să facă o comparație între capacitatea diverselor proiecte de investiții (resursele au utilizări alternative) de a contribui la bunăstarea consumatorilor.²⁾ Fără schimburi este imposibilă apariția unor prețuri care să reflecte percepția

²⁾ A se vedea critica făcută de Carl Menger în al său *Principles of Economics* lui Smith, adept al ideii naive că diviziunea muncii singură e suficientă pentru a avea o societate prosperă.

³⁾ Precizarea datelor naturale ale universului în care acționăm și condițiilor de existență ale unei economii complexe este necesară din cauza discuțiilor sterile ale unor pseudo-economiști, în particular polonezul Oskar Lange, care au rezolvat problema alocării resurselor în socialism într-o lume a echilibrului (caracterizată prin informație perfectă ("simetrică"), perfecta divizibilitate a factorilor de producție, non-specificitate etc). E suficient să enumeri aceste condiții pentru a constata că Lange și cei care după el au studiat problemele alocării socialiste în echilibru nu s-au ocupat câtuși de puțin de lumea reală. "Echilibrul" lor e imaginație pură, o lume în care toate problemele sunt dinainte rezolvate. Această lume face posibilă modelarea matematică, însă utilitatea ei e aproape nulă.

⁴⁾ Sau la realizarea obiectivelor agreate de un dictator sau de o comunitate (prin vot sau prin alte metode).

oamenilor asupra rarității resurselor; iar fără aceste prețuri este imposibilă efectuarea de comparații între cheltuielile de resurse și valoarea produsului rezultat. Fără prețuri nu există decât o colecție de bunuri fizice ca inputuri și o colecție sau un bun fizic la finalul procesului de producție, fără nici o posibilitate de a agrega inputurile sau de a face comparații între inputuri și rezultate. „Planificarea” socialistă este pur și simplu imposibilă, planificatorul fiind în imposibilitatea de a spune dacă un proiect trebuie realizat sau nu, cu ce resurse și în ce cantități (din cauza rarității, mai multe resurse atrase în respectivul proiect înseamnă mai puțin pentru alte proiecte, deci o diminuare a producției altor bunuri, poate mai importante („valoroase”).

Mai mult, imposibilitatea de a schimba liber în socialism face imposibilă apariția monedei în cadrul

unei asemenea ordini; absența monedei condamnă la subdezvoltare cronică diviziunea muncii în orice societate (vezi problemele barterului). În concluzie, insuccesul economic al tuturor societăților bazate pe proprietate comună nu este o întâmplare, e produsul naturii profunde a ordinii socialiste, natură incompatibilă cu controlul rațional al activităților productive, dar și cu moneda și cu acumularea de capital.⁵⁾

Pentru ca socialismul să experimenteze cu o diviziune extinsă a muncii (asemenea economiilor țărilor central și est-europene (TCEE) după al doilea război mondial), trebuie ca el să se grezeze pe o asemenea entitate, nefiind capabil să o producă. Dezastrul economic pe care l-a produs în aceste economii nu este decât manifestarea incapacității pe care am examinat-o de a

⁵⁾ *Imposibilitatea alocării raționale a resurselor (numită și “imposibilitatea calculului economic”) în socialism a fost pentru prima oară expusă de economistul austriac Ludwig von Mises, discipol al lui Carl Menger și Eugen von Boehm-Bawerk. Lucrările în care Mises face prezentări sistematice ale subiectului sunt: Economic Calculation in the Socialist Commonwealth (studiu publicat prima oară în 1920, reluat în 1990 de Praxeology Press, Auburn, Alabama); Socialism (1922); Human Action: A Treatise on Economics (1949). Teoria calculului economic este una din pietrele de temelie ale școlii austriece moderne. Printre cei mai importanți economiști care au expus corect și au rafinat tratamentul misesian se numără Fritz Machlup (Guide a travers les panacees economiques, 1938), Murray N. Rothbard (Man, Economy, and State (1962), “The Calculation Debate Revisited” (1990)), Joseph Salerno, “Mises and Hayek Dehomogenized”, The Review of Austrian Economics, vol. 6, nr. 2, 1993, p. 113-146, Hans Hermann Hoppe și Jorg Guido Huelsmann.*

alege între proiectele alternative fezabile de investiții.⁶⁾

Socialismul se confruntă și cu o problemă serioasă legată de stimulente. Inexistența pieței, a schimburilor voluntare lasă locul redistribuirii birocratice, redistribuire care asigură distrugerea dependenței producătorului față de consumatori. Distrugerea relației muncă (capacitate antreprenorială superioară etc.)-rezultate are repercusiuni nefaste asupra dorinței de exercitare a capacităților specifice de producător. Este rațional să neglijezi efortul antreprenorial - productiv, pe de o parte, iar pe de alta să cauți să controlezi și să fii parte a procesului de decizie redistributivă sau/și să gestionezi resursele pe care le ai la dispoziție în interes propriu și în interesul grupului din care faci parte. Oricum, imposibilitatea calculului nu lasă altceva de făcut.

Înțelegerea rădăcinii eșecului socialismului – proprietatea publi-

că/comună – ne oferă cheia pentru evaluarea unei serii de propuneri de reformă avansate în perioada tranziției.

Socialismul – proprietate comună – poate fi fie dictatorial (o persoană sau un grup decid alocarea factorilor de producție), fie democratic (obiectivele de realizat cu factorii de producție aflați în proprietatea tuturor sunt decise de majoritate). Indiferent de caracterul său, dictatorial sau voluntar, faptul rămâne că proprietatea comună e incompatibilă cu alocarea rațională a resurselor. Prin urmare, o serie de explicații ale eșecului socialismului și propunerile complementare de reformă (preferința pentru întreprinderi mari, inflexibile în locul celor mai mici și flexibile (aceasta ar fi și soluția de „reformă”); absența democrației; incapacitatea (intelectuală?) a conducătorilor) sunt analfabete economic. Democrația – cu menținerea sistemului – poate face socia-

⁶⁾ *Față de o societate socialistă izolată (discutată în text), societățile socialiste concrete din secolul XX au avut câteva avantaje: posibilitatea de se “inspira” din prețurile vestice, schimburi cu străinătatea, ajutoare, economie subterană, tolerarea oficială a unui anumit grad de libertate economică (proprietate privată în agricultură, destul de extinsă pe alocuri (exemple: Iugoslavia, Polonia, Ungaria), reintroducerea proprietății private și a monedei prin Noua Politică Economică (NEP) a lui Lenin ș.a.). Această diferență de libertate economică explică atât “greaua moștenire” românească, dar și performanțele mai bune ale Poloniei, Ungariei, Cehiei etc. O relatare interesantă cu privire la utilizarea prețurilor din vest în scopul introducerii unei brume de raționalitate în sistem în România este cea a doamnei profesoare Sorica Sava: o comparație între prețurile din Franța și cele din România în anii '70 arăta un raport destul de exact de 1 : 10! Pentru utilizarea de către sovietici a prețurilor din Occident pentru a elabora planurile cincinale a se vedea contribuțiile lui Alec Nove.*

lismul voluntar. Întreprinderile mici și conducătorii capabili nu au cum rezolva nici măcar problema stimulentei, problema calculului rămânând de nerezolvat chiar și pentru socialismul democratic.

Problema centrală a socialismului ține de esența sa – respingerea proprietății – și nu poate fi corectată prin voluntarism, schimbarea personalului de conducere sau prin eforturi mari de economisire.⁷⁾ Singura soluție rămâne reforma proprietății. Corectitudinea acestei soluții – ca singurul drum spre prosperitate – este ilustrată de toată tranziția țărilor din Est.

2. Reforma. Strategii posibile

Nu face obiectul acestui studiu prezentarea în detaliu a unei teorii a reformei și a tranziției și nici identificarea strategiilor posibile de transformare socială în direcția identificată. Câteva scurte considerații însă se impun.

Dat fiind că nu există cale de mijloc între proprietatea privată și cea colectivă, iar proprietatea de stat este incapabilă să creeze sau să susțină o alocare rațională a resurselor și să ofere stimulente adecvate celor capabili să producă, sensul fundamental al reformei rămâne crearea condițiilor pentru apariția unei economii bazate pe proprietatea privată.

Am utilizat în mod deliberat expresia „crearea condițiilor” și nu privatizare din două motive: unul este confuzia ideologică existentă cu privire la sensul acestui termen⁸⁾, al doilea pentru că o economie cu un sector privat semnificativ poate fi creată și prin dereglementare⁹⁾, nu numai prin transfer de active.

Producția unui bun este în regim de proprietate privată dacă

- 1) intrarea în ramură este liberă;
- 2) resursele pe care le are la dispoziție pentru continuarea activității respectivul întreprinzător

⁷⁾ Max Weber credea că economisirea e marca distinctivă a capitalismului. Toate țările socialiste care s-au angajat în procese gigantice de economisire (URSS după 1917, România după 1950 etc.) nu au făcut decât să ilustreze adevărul atât de neglijat că structura producției și acumularea de capital nu sunt o grămadă nediferențiată de ceva, un K din ecuația Cobb-Dougllass, ci o structura extrem de delicată și de complexă, a cărei naștere, menținere și extindere presupun instrumentul calculului economic.

⁸⁾ Mulți afirmă că privatizarea nu e un scop în sine și că s-a dovedit a fi nefuncțională în multe zone ale lumii și pentru furnizarea mai multor categorii de bunuri (exemplele oferite sunt Argentina, criza energiei în California, Rusia etc.). Aici avem de-a face cu confuzia ideologică de

provin din a) fondurile obținute din vânzarea către consumatori sau către întreprinzătorii privați de la stadii mai apropiate de produsul final; b) fonduri proprii; c) fondurile investite aici de alți întreprinzători privați; și 3) modalități non-violente de utilizare a respectivelor resurse nu sunt anulate prin reglementări. Practic, producția unui bun poate fi în regim de piață liberă, în regim socialist (control deplin al statului, proprietate publică) sau poate fi un mix de elemente de proprietate privată și modalități de control (intervenționism)¹⁰⁾, mix care, grație inventivității birocrăției, cunoaște

infinite variațiuni.

Cele trei caracteristici menționate ale întreprinderii private sunt capitale pentru recunoașterea „privatizării”; transferul de active către o persoană (de obicei client politic) căreia guvernul îi acordă și privilegiul de fi unicul producător încă nu este privatizare; transferul de active către persoane ce trăiesc apoi din contracte de stat încă nu e privatizare. Fondurile „private” de pensii constituite din contribuții obligatorii și/sau cu obligația de a investi o treime sau jumătate din sume în titluri de stat (pentru a finanța deficitul bugetar) sunt

care vorbeam mai sus. Rusia nu a privatizat mai mult decât alte codașe ale tranziției (vezi și discuția care va urma despre Indicile libertății economice); Argentina a adoptat o politică monetară mai sănătoasă prin import de politică (adoptarea Consiliului Monetar), însă „reforma” argentiniană s-a oprit aici. Garanțiile acordate de FMI și de guvernele occidentale investitorilor a dus la plasare de sume enorme în obligațiunile guvernamentale argentinieni, sume a căror soartă era previzibilă: risipirea lor în programe populiste, sprijinirea unor întreprinderi de stat nerentabile și umflarea unor conturi în străinătate ale unor birocrăți, populația argentiniană rămânând cu povara datoriei. Oricum, acești economiști care susțin că soluția pieței libere a fost încercată și găsită nepotrivită pentru Est se află într-o dilemă fără ieșire: nu le mai rămâne decât proprietatea de stat, care și ea a fost găsită nepotrivită! Bineînțeles că piața n-a fost niciodată încercată cu adevărat în Rusia și că „laissez-faire-ul” românesc este o glumă. Există chiar oficiali europeni care afirmă că Uniunea Europeană este agnostică cu privire la forma de proprietate. Nu aceasta este însă poziția UE, care are printre criteriile de aderare „economia de piață funcțională”!

⁹⁾ A se vedea Aurelian Dochia, „Contribuția noilor firme private la schimbările structurale din economia românească” (publicat în volumul *Tranziția economică în România: trecut, prezent și viitor*, Editura Economică, București, 2000, cap. 12) cu interesantele observații pe care le are privind formarea sectorului privat în Polonia. Pondere mare a sectorului se datorează nu transferului de active („privatizare”), ci dinamicii superioare a sectorului privat în raport cu sectorul ineficient de stat.

¹⁰⁾ Intervenționismul nu este deloc o „a treia cale” ci o combinație de piață liberă și control statal, la nivelul societății sau la nivelul producției unui bun.

binecunoscute și ilustrează perfect punctul 3).¹¹⁾

Putem sintetiza cele spuse până acum prin sintagma „bariere intelectuale în calea procesului de reformă”. Definierea proprietății private și precizarea seriei de condiții necesare pentru ca ea să existe în diversele domenii nu e o întreprindere intelectuală simplă.¹²⁾ Ca să luăm un singur exemplu, sectorul bancar, proprietatea privată depinde de poziția pe care o luăm cu privire la rezerva fracționară, distincția depozite la vedere/depozite la termen, monedă de hârtie/etalon marfă, bancă centrală/liberă întreprindere bancară ș.a.. Din păcate pentru cei din Est, mainstreamul keynesist, preocupat cu colectarea de date și cu modelarea lor matematică/statistică, nu a putut furniza soluții solide.

Un al doilea obstacol în calea

procesului de reformă era de ordin instituțional: reforma presupunea eliminarea privilegiilor pentru o parte semnificativă a elitelor politice și economice. Cum întregul proces de reformă era centrat pe stat, cele două obstacole enumerate mai sus au făcut ca reformele să nu fie regula ci excepția, datorată unor conjuncturi favorabile sau unor persoane de excepție.¹³⁾

Doriința internă de reformă și utilizarea prezenței în diverse organisme și organizații internaționale sunt cele două căi disponibile pentru a efectua transformarea socială dorită.

Doriința internă de reformă se poate manifesta fie sub forma voinței majorității de a schimba total sau parțial regimul socialist de proprietate asupra resurselor, fie conjunctural, când balanța grupurilor interne de

¹¹⁾ *Cazul energiei în California este iarăși sugestiv. Datorită puternicei mișcări ecologice din stat nu s-au mai construit decât centrale eoliene sau solare (!), iar prețul energiei a fost controlat. Dublarea populație și practic dublarea cererii, combinate cu controlul prețurilor și imposibilitatea de a mări capacitățile de producție au creat haos. Haosul a fost pus pe seama „dereglementării”; or, singura „dereglementare” a constat în liberalizarea prețului „en gros”, prețurile cu amănuntul rămânând controlate. Bineînțeles că piața a „eșuat”, cauza fiind una simplă: nu exista!*

¹²⁾ *Cel mai complet demers pentru înțelegerea și justificarea proprietății private îl constituie Rothbard, *Ethics of Liberty*, New York, New York University Press, 1998. Modul de funcționare a unei economii bazate pe proprietate privată este, după știința noastră, cel mai bine descris în: Ludwig von Mises, *Human Action*, Auburn, The Mises Institute, 1998; Murray N. Rothbard, *Man, Economy, and State*, Auburn, The Mises Institute, 1993; și George Reisman, *Capitalism*, Ottawa, Illinois, Jameson Books, 1998.*

interese o permite. Șansa istorică de a reforma radical regimul proprietății în Est a fost aproape irosită de unele țări, fructificată mai mult sau mai puțin de altele. Performanțele economice ulterioare au reflectat în mare parte gradul de fructificare a acestei șanse. Ignoranța și grupurile de interese privilegiate au cântărit greu în ratarea acelei șanse.

Participarea la diversele organizații internaționale impune anumite constrângeri; o putere dornică să reducă nivelul intervenției în interior poate utiliza aceste constrângeri selectiv și într-un sens pozitiv, reformator. Ne vom referi pe larg la potențialul reformator oferit de aderarea la Uniunea Europeană mai târziu în acest studiu. Facem însă mențiune aici că și relațiile cu principalele organizații economice multilaterale (Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială și Organizația Mondială a

Comerțului) precum și relațiile bilaterale au potențialul de a reduce nivelul intern al intervenției. Recomandările repetate ale FMI și Băncii Mondiale de privatizare, de reducere sau menținere în limite rezonabile a deficitului bugetar, de reducere a inflației, puteau oferi justificări „tari” unui guvern cu intenții serioase de reformă.¹⁴⁾

Din păcate, multe guverne au profitat de participarea în organizațiile multilaterale pentru a spori puterea birocrățiilor interne și resursele aflate la dispoziția lor, contribuind la etatizarea economiei, nu la liberalizarea ei. Un exemplu grăitor (și nu singurul) este participarea României la negocierile privind agricultura din cadrul Runderi Uruguay; negociatorii români au trecut o ofertă tarifară extrem de protecționistă, pretinzând ulterior că Acordul privind agricultura obligă România la creșteri semnificative de

¹³⁾ *Vaclav Klaus în Cehia, Balczerovich în Polonia, Mart Laar în Estonia și exemplele pot continua. Situația e asemănătoare cu aceea de după al doilea război mondial în Europa Occidentală, acolo unde reformele profunde au fost opera unui Erhard în Germania sau Luigi Einaudi în Italia.*

¹⁴⁾ *Recomandările FMI și Băncii Mondiale conțin și un număr de propuneri ce sporesc gradul de intervenție în economie. Două exemple: recomandarea, criticată printre alții și de Janos Kornai, de a reduce pierderile din sectorul de stat prin creșterea prețurilor (în loc de privatizare); creșterea impozitelor în scopul reducerii deficitului bugetar și opoziția față de reducerea taxelor de teama sporirii deficitului au generat impozite enorme, care n-au contribuit decât la formarea unei economii subterane semnificative, la distrugerea inițiativei private, la corupție, la rate de colectare a impozitelor foarte mici. Creșterea impozitelor a ajuns să fie justificată prin “echilibrarea bugetului”! Reducerea cheltuielilor nu a fost niciodată pe agendă.*

taxe vamale, acestea provenind din tarificarea unor măsuri netarifare aplicate anterior, măsuri cu totul imaginare.¹⁵⁾

3. Indicele libertății economice

O ilustrare a ideii generale de până acum – performanța economică este cu atât mai bună cu cât nivelul intervenției este mai scăzut și cu cât acest set de politici sănătoase este practicat pe perioade mai lungi de timp – ne este oferită de Indicele libertății economice.¹⁶⁾ Indicele reprezintă o încercare de măsurare a libertății economice în lume. Gradul de libertate este sintetizat printr-o notă (de la 1 la 10), calculată ca medie ponderată a notelor acordate pentru următoarele domenii/criterii: dimensiunea guvernului; structura economiei și gradul de utilizare a piețelor (întreprinderi de stat și investiții de stat, prețuri controlate, serviciu militar obligatoriu, impozite); politica monetară și stabilitatea prețurilor; posibilitatea de a utiliza monede alternative; respectarea

dreptului de proprietate (riscul de confiscare, justiție independentă); comerțul internațional; piețele de capital și financiare.

Punctele tari ale acestui Indice sunt faptul că identifică în mod corect libertatea economică drept variabila fundamentală de care depinde dezvoltarea economică, dar mai ales faptul că înțelege că libertatea economică ține de posibilitatea nestânjenită a proprietarilor de resurse de a le utiliza conform planurilor proprii atât timp cât nu afectează violent sau constrângător pe alți proprietari de resurse.¹⁷⁾ Pe scurt, Indicele evită eroarea frecventă de a lega eșecul economic de prezența sau absența „democrației” (alegeri libere), multipartidism (pluralism politic), dreptul la liberă exprimare, pedeapsa cu moartea, discriminarea homosexualilor ș.a., eroare caracteristică altor încercări de măsurare (de exemplu cea a Heritage Foundation). Este limpede că aceste două perspective vor genera evaluări total opuse ale gradului de libertate economică în țări precum Chile (în timpul regimului Pinochet), Hong

¹⁵⁾ Exemplul este preluat din Dragoș Negrescu, „Politica agricolă românească și perspectiva aderării la Uniunea Europeană”, *Romanian Journal of European Affairs*, vol. 2, nr. 1, aprilie 2002. Studiile acestui economist sunt o sursă importantă pentru înțelegerea tranziției românești.

¹⁶⁾ Vezi James Gwartney și Robert Lawson, *Economic Freedom of the World Annual Report 2003*, www.cato.org.

Kong sau China.¹⁸⁾

Vom comenta mai pe larg tabelele care urmează la prezentarea „modelului european” și la consecințele adoptării lui de către TCEE. Ținem aici doar să reiterăm faptul că Indexul este o fotografie făcută la un anumit moment, că prosperitatea depinde de libertatea economică menținută pe perioade lungi de timp (Portugalia, spre exemplu, trebuie să mențină și să continue reformele pentru că e abia la început; Marea Britanie după Thatcher și Irlanda sunt deja con-

firmări) și că reformele, substanțiale sau superficiale, realizate în țările candidate sunt în primul rând rezultatul efortului intern. O lecție care nu trebuie uitată se desprinde cu claritate din tabelul 1: reformele, libertatea economică reprezintă calea nu numai spre performanțe economice mai bune ci și spre integrarea în Uniunea Europeană. Cele opt țări invitate să adere în mai 2004 ocupă primele opt locuri, la mare distanță de Bulgaria și România.

¹⁷⁾ *Cu toții suntem proprietari de resurse, fiind cel puțin stăpânii resurselor noastre corporale. Acest aspect justifică și prezența criteriului menționat privind „serviciul militar obligatoriu”.*

¹⁸⁾ *Suprimarea dreptului la liberă exprimare este și ea o încălcare a dreptului de proprietate! Oricine are dreptul să-și exprime opinia pe proprietatea sa sau acolo unde i se permite (săli închiriate în acest scop, proprietățile prietenilor, locuri publice (cu aprobarea autorităților) etc.) și încălcarea acestui drept aici este o încălcare a dreptului de proprietate. Problema cu criteriile Heritage este că ei reduc libertatea economică la manifestări de acest tip, uitând de complexitatea și cuprinderea relației guvern-proprietate. Așa cum am menționat, în socialism dreptul la liberă exprimare este practic inexistent dat fiind controlul guvernamental deplin asupra resurselor prin care – în această lume – ne putem transmite opinia (hârtie, tipar, săli de conferințe ...).*

TABELUL 1: Poziția TCEE (și altele) în Indicele libertății economice

Nr. crt.	ȚARA	Loc în index	Nota
1	ESTONIA	16	7,5
2	UNGARIA	35	7,0
3	CEHIA	39	6,9
4	LETONIA	51	6,6
5	LITUANIA	69	6,2
6	SLOVEIA	73	6,1
7	POLONIA	77	6,0
8	SLOVACIA	77	6,0
9	BULGARIA	103	5,3
10	TURCIA	103	5,3
11	RUSIA	112	5,0
12	ROMÂNIA	116	4,7

Sursa: Economic Freedom of the World: 2003 Annual Report

TABELUL 2: Poziția țărilor UE-15 în Indicele libertății economice

Nr. crt.	ȚARA	Loc în index	Nota
1	MAREA BRITANIE	4	8,2
2	IRLANDA	7	8,0
3	OLANDA	10	7,8
4	FINLANDA	11	7,7
5	LUXEMBURG	11	7,7
6	AUSTRIA	13	7,6
7	DANEMARCA	13	7,6
8	BELGIA	18	7,4
9	GERMANIA	20	7,3
10	PORTUGALIA	23	7,2
11	SUEDIA	26	7,1
12	ITALIA	35	7,0
13	SPANIA	35	7,0
14	FRANȚA	44	6,7
15	GRECIA	44	6,7

Sursa: Economic Freedom of the World: 2003 Annual Report

I. MODELUL EUROPEAN

Aderarea: catalizator sau frână pentru transformarea sistemică?

O reluare pe scurt a firului logic al studiului este folositoare pentru a pune într-o perspectivă potrivită procesul de aderare. Mizeria generalizată și oprimarea (suprimarea libertăților) au condus la prăbușirea socialismului la sfârșitul anilor '80. Cauza profundă a mizeriei și oprimării ținea de natura sistemului: respingerea generalizată a proprietății private sau controlul etatist-birocratic al resurselor. Acest control nu numai că făcea imposibilă alocarea rațională a resurselor într-o economie complexă, însă genera și iresponsabilitate în administrarea lor (stimulente adverse) și anula orice posibilitate de manifestare a altor opinii și preferințe decât cele ale conducătorilor. În consecință, strategia de transformare trebuia să cuprindă în primul rând transformarea regimului proprietății, revenirea la o ordine bazată pe proprietatea privată. Cele două căi de realizare a transformării de sistem erau efortul intern și preluarea selectivă de măsuri reformiste, urmare a interacțiunii bilaterale și multilaterale

pe plan internațional. Până în prezent, efortul intern a reprezentat factorul decisiv, gradul de transformare fiind diferit (transformări mai adânci: Estonia, Ungaria, Cehia sau mai moderate: România, Bulgaria).

Cu siguranță însă, începând cu finele anilor '90, datorită seriei de schimbări instituționale interne implicate, cel mai important factor de transformare sistemică este unul „extern”: îndeplinirea condițiilor pentru aderarea la Uniunea Europeană.

O privire comparativă asupra tabelelor ce sintetizează pozițiile ocupate de TCEE și de țările membre UE-15 (tabelele 1 și 2) pune în evidență cu claritate faptul că, în ciuda a mai mult de un deceniu de reforme, țările candidate (de fapt, fostul bloc comunist în general) au niveluri de intervenție în economie mult peste ceea ce există în UE-15. Concluzia este limpede: preluarea modelului european echivalează cu o reducere, în general, a intervenției guvernamentale în economie pentru grupul țărilor candidate, fapt care așează integrarea în rândul factorilor stimulatori ai transformării sistemice

interne și, în consecință, ai performanței economice.¹⁹⁾

Concluzia pe care tocmai am formulat-o scoate în relief un alt aspect fundamental: integrarea are o dimensiune, o miză economică reală; ea poate acționa ca un factor catalizator pentru dezvoltare („dezvoltare prin integrare“), nu este o simplă decizie politică fără fundament economic.²⁰⁾

Am dori aici să facem o mică digresiune și să examinăm mai îndeaproape această teorie a „deciziei politice“. Susținătorii acestei idei ajung întotdeauna, mai devreme sau mai târziu, la ceea ce am putea numi

„argumentul disparităților sau al nivelurilor diferite de dezvoltare“. În opinia lor, integrarea²¹⁾ este benefică numai în măsura în care țările participante au niveluri egale sau apropiate de dezvoltare. Analogia pe care o au în minte e aceea a unui meci de box: lupta ar fi inegală dacă nu s-ar desfășura în limitele aceleiași categorii. Economiiile estice (sau cele „periferice“ în general) ar trebui mai întâi să crească economic (prin rețeta cunoscută: protecționism și intervenție guvernamentală generalizată) și apoi să se integreze.²²⁾ Altfel, „libertatea“ din spațiul european le-ar distruge.

¹⁹⁾ Expresia „în general“ reflectă faptul că s-ar putea ca nu orice reformă internă generată de aderare să fie un pas înainte în raport cu situația anterioară (vom da exemple mai târziu) și, mai mult, având în vedere reformele profunde în care s-au angajat unele țări (exemplu: Estonia), „europenizarea“ chiar să nu echivaleze cu o reducere a intervenției. Reducerea intervenției, într-un cuvânt, este una ce privește țările candidate ca grup, nu fiecare domeniu și fiecare țară în parte.

O a doua obiecție care ar putea fi formulată la adresa concluziei ar fi aceea că Indicele cuprinde nu „modelul european“ ci modele naționale, mult mai cuprinzătoare decât modelul european. Voi încerca să argumentez în text că modelul european însuși e suficient de non-intervenționist (în raport cu grupul țărilor candidate) și de cuprinzător încât să genereze o masă critică de reforme aducătoare de performanță economică. Dacă luăm în calcul nu numai caracteristicile obligatorii ale modelului ci și șirul de domenii cu „cooperare voluntară“, modelul european nu lasă multe domenii neatinse.

Și o ultimă observație: considerentele economice nu sunt singurele care contează în balanța deciziei privind integrarea. Chiar dacă pentru Estonia aderarea poate aduce pași înapoi în sfera economiei, considerente de securitate și altele pot înclina balanța în favoarea aderării.

¹⁹⁾ Atenție: dezvoltarea prin integrare nu înseamnă dezvoltare după integrare ci adoptarea setului de reforme pe care le presupune integrarea. Cele mai multe vor fi adoptate înainte de aderare, în perioada de preaderare.

²¹⁾ De orice fel: comercială, monetară etc..

²²⁾ Un argument similar poate fi întâlnit la privatizare: întreprinderile socialiste trebuiau mai întâi rentabilizate și apoi privatizate! Dacă acest lucru ar fi posibil, ce sens mai are privatizarea? Mai mult, corolarul acestui argument ar fi că socialismul este un sistem fezabil, concluzie infirmată de demonstrația imposibilității calculului economic în socialism (vezi prima parte a studiului).

O altă linie de argumentație este următoarea: România are nevoie de infuzii masive de fonduri pentru a se putea dezvolta, fonduri care nu sunt disponibile. Uniunea Europeană ia o „decizie politică” de a ne primi ca membri, urmând să pompeze apoi sume considerabile pentru „dezvoltare”.

Ce se poate răspunde? În primul rând că economia nu este nici meci de box, nici concurs de frumusețe. În al doilea rând că „rețeta de dezvoltare” e o rețetă pentru dezastru. Și în al treilea rând că deversarea de fonduri într-un mediu intervenționist înrăutățește, nu îmbunătățește situația.

Așa cum am arătat, proprietatea privată și libertatea economică sunt singurele capabile să asigure o alocare rațională a resurselor. Indicele libertății economice este o ilustrare empirică a acestui adevăr fundamental. Gradul ridicat de intervenție în economie este responsabil de statutul de „periferie” al economiilor estice, nu lipsa de fonduri și nici alți factori, precum „accesul la piață”. Integrarea este un proces favorabil dezvoltării tocmai pentru că diminuează aceste bariere birocratice în calea liberei întreprinderi. Aceasta este semnificația economică fundamentală a integrării: o realocare masivă de resurse urmare a rolului mai mare jucat de

proprietatea privată²³⁾; o nouă diviziune a muncii prin schimbarea regimului proprietății și prin deschiderea către lume. Ea nu are nimic de-a face cu intrarea în ring a unui boxer de categoria „muscă”.

„Disparitățile” sunt în general rezultatul diferențelor mari de regim economic, nu rezultatul „funcționării inechitabile a pieței”.²⁴⁾

2. Elementele fundamentale ale modelului european

Vom face o prezentare a modelului european în paralel cu efectele adopției principalelor sale componente asupra României. Vom încerca să identificăm punctele tari și punctele slabe ale modelului din perspectiva abilității lui de a contribui la transformarea sistemică; să discutăm problema „timingului” (cât de repede trebuie adoptat modelul sau diversele sale elemente); cum trebuie abordat procesul de negociere a aderării și aderarea în general în funcție de punctele tari și slabe identificate; să evaluăm comparativ capacitatea modelului de a se manifesta drept cadru favorabil a) performanței economice și b) convergenței reale; să vedem direcțiile posibile de extindere a modelului și posibilitățile viitorilor membri de a-l influența în direcția bună.

2.1 Prezentarea modelului

Asumarea modelului european presupune satisfacerea unui set de condiții a căror esență este aceeași, însă forma de prezentare diferă:

- o primă formulare accentuează trei condiții: a) condiții politice; b) adoptarea acquis-ului; c) atingerea capacității administrative de aplicare a acquis-ului;

- o a doua cuprinde 1) condiții politice; 2) economie de piață funcțională; 3) capacitatea de a face față presiunilor concurențiale din UE; 4) capacitatea de a adera la obiectivele Uniunii Economice și Monetare.

Cele două formulări sunt asemănătoare, condițiile 2 și 3 din a doua formulare reflectând dorința actualilor membri UE de a primi țări cu tranziția încheiată (schimbare semnificativă de sistem) – criteriul 2–, criteriul 3 fiind un rezultat al combinației dintre economia de piață funcțională și adoptarea acquis-ului (plus capacitatea administrativă de a-l aplica), adică al patrulea criteriu.

Din punct de vedere economic,

elementele esențiale ale aderării ar fi:

- acquis-ul;
- satisfacerea condițiilor pentru participarea la UEM (Maastricht);
- adoptarea euro;
- asistența financiară.

Aceștia sunt pilonii principali ai „modelului european de dezvoltare”. Vom face în continuare o scurtă evaluare a potențialului lor reformativ.

2.2 Acquis-ul

Sub denumirea de „acquis” am cuprins numai partea de reglementare a legislației europene și capacitatea administrativă de a o aplica.²⁵⁾

Adoptarea onestă a acquis-ului echivalează, în cazul României, cu o reformă serioasă a birocrăției statale și a hățișului legislativ. Între altele, rezultatele acestor reforme ar fi reducerea corupției și a barierelor în calea liberei întreprinderi.²⁶⁾ Însă reglementările europene vor acționa și în sensul creării unui mediu de afaceri mai concurențial și mai favorabil inițiativei private, românești sau străine. Dăm aici numai câteva exemple:

²³⁾ Vezi Marius Spiridon, „Semnificația tranziției”, *Tribuna Economică*, nr. 4/1998

²⁴⁾ Din nou „în general” pentru că libertatea economică explică diferența de dezvoltare dintre România și Germania, însă nu și pe aceea dintre Germania și Muntele Athos. Cei de la Athos au libertate, însă nu-i interesează prosperitatea materială.

²⁵⁾ Bineînțeles că acquis-ul cuprinde și părți din ceilalți „piloni” ai modelului.

²⁶⁾ Nu cu mult timp în urmă, pentru a înființa o firmă în România era nevoie de cel puțin șase luni, de mită și de aproximativ două kilograme de documente! (Costea Munteanu)

1*) adoptarea politicii comerciale comune presupune o reducere a barierelor vamale în calea importurilor de produse industriale. Importurile industriale mai ieftine vor afecta economia românească în trei feluri: prin sporirea nivelului de trai (dacă bunurile industriale importate sunt bunuri de consum); prin eficientizarea unor ramuri (importuri de factori de producție mai ieftini); și/sau prin spargerea unor monopoluri interne ineficiente, bazate pe privilegii și care atrăgeau factori rari, o parte dintre aceștia (cei mai mobili) fiind eliberați și alocați către ramuri cu avantaj comparativ.²⁷⁾

2*) concentrarea mai mare pe proprietate privată și concurență pe piața energiei.

3*) serviciile de telecomunicații vor trece prin același proces.

4*) politica în domeniul concurenței va avea ca rezultat parțial eliminarea subvențiilor sectoriale sau, mai general, neutralizarea politicii industriale selective.

5*) Instabilitatea legislativă cronică – motiv de nemulțumire constantă pentru investitorii străini – va fi de domeniul trecutului acolo unde vom avea directive sau regulamente europene. Menținerea și dezvoltarea acquis-ului este un element cheie al construcției euro-

pene: „acest lucru este vital pentru încrederea între statele membre și pentru încrederea mediilor de afaceri în stabilitatea normelor pieței interne. Și o revizuire politică ar duce la o incertitudine foarte costisitoare referitoare la mediul juridic în care firmele ar trebui să profite de oportunitățile pieței unice”.²⁸⁾

În două domenii importante efectele acquis-ului nu vor fi tocmai cele dorite: agricultura și mediul.

În agricultură, combinația de reglementare și transferuri ar genera pentru România, așa cum afirmă Dragoș Negrescu, „o distorsionare a alocării resurselor de proporții planetare”.²⁹⁾ Sunt totuși câteva elemente care atenuază sau vor atenua efectele negative:

- caracterul puternic intervenționist al actualelor politici agricole din România (schimbarea nu va fi una „cuantică”);

- posibila reformă a PAC, generată de presiuni interne, lărgire și negocierile pe agricultură din OMC.

Reglementările de mediu, în măsura în care ar fi aplicate rapid în România, ar avea cel mai mare potențial de reducere a performanțelor economice prin standardele înalte și cheltuielile prohibitive pentru firme și buget pe care le implică. În general, poziția UE în negocierile de aderare a fost una

rațională, acordând perioade de tranziție lungi pentru mediu. Să sperăm – deși șansele nu sunt mari – că abordarea europeană actuală (proprietate publică asupra aerului, apei etc. plus standarde înalte plus cheltuieli guvernamentale) va fi înlocuită cu una bazată pe extinderea drepturilor de proprietate.³⁰⁾ Chiar și numai recunoașterea reciprocă a standardelor, prin concurența pe care o generează între regimurile de reglementare din UE, ar avea potențialul de a reduce sau elimina standardele absurde prin preferința

pe care producătorii ar manifesta-o pentru mediile de afaceri mai prietenoase (mai puțin intervenționiste).

2.3 Satisfacerea criteriilor de participare la uniunea monetară

(criteriile de convergență nominală sau criteriile de la Maastricht)

Modelul european este unul favorabil creșterii pentru România datorită faptului că, pe lângă privatizare, pune ordine mai mare în comportamentul guvernului: redu-

²⁷⁾ *Cu cât economia românească este mai "de piață funcțională", cu atât realocarea resurselor va fi mai rapidă. Această reconfigurare sau renaștere a economiei poate fi anulată de barierele statale în calea circulației factorilor, mișcarea antreprenorială de realocare fiind înlocuită de creșterea listelor cu șomeri sau de proiecte de lucrări publice menite a combate șomajul. A se vedea o excelentă analiză a relației rigiditate (bariere birocratice)-realocare în Jorg Guido Huelsmann, "Review of Millennium Doom. Fallacies about the end of Work", *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, vol. 3, nr. 1, 2000, p. 85-88. Reformele sunt legate, interdependente, formează un tot, existând un prag critic de reforme pentru o reajustare reală.*

Teama de importuri și controlul guvernamental al restructurării (dirijarea factorilor prin decizie birocratică) sunt cele mai importante dogme etatiste ce împiedică mersul înainte al economiei românești. O analiză recentă identifică deficitul bugetar mic drept principala cauză a lipsei de performanță a economiei românești și propune creșterea deficitului bugetar pentru – printre altele - preluarea forței de muncă suplimentare din agricultură! Aceasta este o mostră de "gândire economică" autohtonă care, dacă se va menține, va garanta rămânerea economiei României într-o stare de înapoiere permanentă. Ineficiența proiectelor guvernamentale de ocupare este demonstrată de imposibilitatea calculului economic și de stimulentele birocratice perverse și copios ilustrată de istoria economiei.

Teama de importuri este și ea nejustificată. Cele două temeri majore – deficitele comerciale și concurența puternică a produselor străine ce ar aduce reducerea activității economice interne – sunt concluzii teoretice bazate pe analize eronate. În primul rând, există țări și teritorii care au procedat la o liberalizare deplină și care, în loc de declin economic și deficite în balanță (previziunile mainstreamului), au atins performanțe economice extraordinare (Hong Kong, Estonia etc.). În al doilea rând trebuie spus că principala cauză a deficitelor comerciale cronice o reprezintă combinația inflație internă – control al cursului de schimb (subevaluarea monedelor străine prin intervenții ale Băncii Centrale) – împrumuturi externe. Vezi pe larg în opera unor economiști ca Mises, Machlup, Rothbard. În al treilea rând, importurile mai mari generează două procese neglijate în general și care acționează în favoarea restructurării și creșterii activității economice.

ce tendința de reglementare excesivă și instabilitatea legislativă (vezi punctul i)); disciplinează finanțele publice (ii)); și pune la dispoziția românilor, pe termen mai lung, o monedă mai sănătoasă – euro (iii)).

Aceste criterii de convergență nominală, cum sunt ele numite, împreună cu momentul potrivit pentru adoptarea euro fac obiectul unor discuții intense în mediile economice din România.³⁷⁾ În opinia unei părți importante a mainstreamului românesc, criteriile de convergență nominală sunt incompatibile cu creșterea economică în general și cu obiectivul „convergenței reale” în particular (diminuarea decalajului de dezvoltare dintre România/TCEE și UE-15), creșterea economică și reducerea decalajului necesitând o politică economică „activă”, „flexibilă”, „orientată spre creștere”. Această politică flexibilă nu ar fi compatibilă cu crite-

riile „rigide” de convergență nominală. Criteriile de la Maastricht „leagă mâinile guvernului” și compromit în același timp performanța economică.

Această teorie pare a susține – nici mai mult, nici mai puțin – decât că iresponsabilitatea financiară la nivelul guvernului merge mână în mână cu creșterea economică și că disciplina financiară („legarea mâinilor guvernului”) este rețeta sigură pentru dezastru. O viziune inflaționist-keynesistă a dezvoltării, având în centru ideea creșterii bazate pe un guvern atotputernic, gata să suplinească în orice moment prin cheltuieli guvernamentale sau prin pompare de bani în economie orice „comportament suboptimal” al agenților economici privați, pare să subîntindă teoria sus-menționată.

Toate aceste argumente produse împotriva criteriilor de convergență

Importurile mai mari nu pot fi realizate decât prin creșterea producției firmelor străine producătoare ale bunurilor respective, creștere care, atât timp cât ne aflăm într-o lume a rarității, nu se poate face decât prin diminuarea producției altor bunuri. Liberalizarea va genera prin urmare o creștere a activității pentru firmele autohtone care acum beneficiază de importuri mai ieftine și pentru firmele autohtone care pot acum exporta acele bunuri a căror producție s-a redus (și al căror preț a crescut) în străinătate. Fără reducerea activității în alte sectoare interne, aceste firme nu își vor putea procura resursele (forță de muncă, resurse naturale, bunuri de capital) necesare extinderii activității. Acesta este procesul de realocare pe care dirijismul populist îl distruge prin intervenții pe piața muncii și prin alte mii de bariere în calea întreprinderii private. și studiile empirice sectoriale suferă din cauza neînțelegerii acestor reajustări economice complexe, deplângând reducerea activității în sectorul pe care îl analizează, recomandând mai mereu sprijin guvernamental și neglijând rolul realocărilor intersectoriale în apariția sau menținerea unei economii productive complexe.

²⁸⁾ Jacques Pelkmans, *Integrarea europeană: metode și analiză economică*, București, Institutul European din România, 2003, p. 26.

Tabelul nr. 3: România - Evoluția unor indicatori în perioada 1993-2002

Indicatori	1993	1994	1995	1996	1997	1998	2000	2001	2002	2003
Masa monetară (mld.)	4.472	10.649	18.271	30.334	62.150	92.530	134.122	185.060	270.512	373.712
Rata inflației (%)	256	137	32	39	155	59	46	46	35	23
Deficitul bugetar (mld.)	521	2.070	2.970	5.359	9.062	10.401	13.647	28.826	35.809	47.618
Cursul de schimb (lei/\$)	1.276	1.767	2.578	4.035	8.023	10.951	18.255	25.926	31.957	33.500

Sursa: Banca Națională a României

sunt eronate³²⁾ și vom încerca să arătăm pe scurt de ce. Creșterea economică are următoarele ingrediente principale: proprietatea privată; libera întreprindere; și, mai ales, acumularea de capital pe aceste baze, acumulare ce presupune întotdeauna economisire (diminuarea absolută sau relativă a consumului³³⁾) și investire.

Economia trebuie văzută, prin urmare, nu ca o cifră uriașă – PIB etc. – la care guvernul adaugă generos prin cheltuieli guvernamentale sau prin expansiunea bancară a creditului (viziunea inflaționist-keynesistă) ci ca o structură complexă și delicată, coordonată antreprenorial și susținută și expandată prin economisire (reducerea absolută sau relativă a consumului) și investire.

Economia românească după 1990 este o ilustrare perfectă a consecințelor „mâinilor libere” și „flexibilității”.

Un sector de stat neprivatizat („nerestructurat”) a blocat cu succes orice încercare serioasă de reformă. Mai mult, cheltuielile de la bugetul de stat și economiile populației plus expansiunea creditului (de dimensiuni uriașe – vezi tabelul 3) au fost „capturate” de acest sector, semnificativ din punct de vedere electoral, însă incapabil să facă rost de resurse prin relații de piață pentru a-și continua activitatea (afectat – după cum am accentuat de nenumărate ori până acum – de imposibilitatea calculului și de stimulentele perverse). Impozitele mari, generate de bugetele mari, împreună cu reglementarea instabilă și excesivă și expansiunea uriașă a creditului au condamnat economia. Inițiativa privată și acumularea de capital au fost puternic handicapate, ratele mari ale inflației (generate de expansiunea creditului) confiscând economiile

²⁹⁾ Vezi Dragoș Negrescu, „Integrarea în Piața Unică”, intervenție publicată în *Exigențe europene și realități românești*, București, Institutul European din România, iunie 2001, p. 24.

³⁰⁾ A se vedea M.N. Rothbard, „Law, Property Rights, and Air Pollution”, *Cato Journal*, vol. 23, 1982 pentru problemele definirii și extinderii drepturilor de proprietate asupra resurselor naturale, în prezent comune.

³¹⁾ Există o controversă aprinsă asupra criteriilor și în Europa. De ea ne vom ocupa mai târziu, tot la acest punct.

³²⁾ Am auzit chiar argumente fantastice precum încercarea de a compara criteriile „rigide” cu planul cincinal din perioada ceaușistă (!) sau soluții extraordinare de salvare a economiei românești prin –bineînțeles! – creșterea deficitului bugetar (vezi nota 27).

Repetăm acest lucru pentru că de prea multe ori auzim că „economia americană trece printr-un boom generat de creșterea cheltuielilor de consum”.

³³⁾ Repetăm acest lucru pentru că de prea multe ori auzim că „economia americană trece printr-un boom generat de creșterea cheltuielilor de consum”.

populației și aruncând în sărăcie categoriile cu venituri fixe (pensionarii); subrezirea sectorului bancar (vezi dezordinea și falimentele de după 1995) a fost o altă consecință a acestui mix intervenționist. Din cauza acestei „flexibilități” catastrofale România nu se va alătura celor 10 țări care în mai 2004 vor adera la Uniune. Și mai trist, această rețetă dezastruoasă este în continuare susținută.

Cheia înțelegerii acestor lucruri este abandonarea acelei viziuni simpliste, „cifrice”, agregative, a performanței economice și adoptarea abordării antreprenoriale. Privite din această perspectivă, criteriile de convergență nominală și euro sunt instrumente esenți-

ale ale „arsenalului” european de reformă. Ele nu reprezintă câtuși de puțin doar manifestări ale unei „înguste” temeri de inflație, ci un adevărat cadru de performanță economică, de descătușare a activității antreprenoriale private și de încătușare a discreționarismului fiscal-monetar guvernamental. Altfel spus, criteriile de convergență nominală reprezintă un ingredient esențial al convergenței reale!

Discuția criteriilor

Criteriile³⁴⁾ nu constituie un set de condiții disparate ci o încercare coerentă de limitare a managementului macroeconomic iresponsabil la nivel național, iresponsabilitate

³⁴⁾ *Vezi și discuția din Pelkmans, op. cit., p. 358 - 367.*

³⁵⁾ *Concurența între regimurile de reglementare se manifestă și pentru monede, cu siguranță. Existența unei monede solide - marca - era o acuză vie la adresa acelor guverne cu monede inflaționiste. Cea mai sănătoasă reformă monetară – una care ar fi ucis inflația pentru totdeauna – ar fi constat în combinația concurență monetară (libertatea acordată fiecărui cetățean european de a utiliza moneda pe care o dorește, în afara celei naționale) – eliminarea rezervei fracționare. Această concurență era din păcate incompatibilă cu managementul monetar-fiscal inflaționist și cu statul social-asistențial pentru care finanțarea prin alte surse decât impozitele este esențială. Putem face o paralelă între cadrul în care funcționează BCE (inclusiv criteriile de convergență și cooperarea macroeconomică) și Constituția americană inițială: ambele sunt încercări de a împiedica arbitrariul statului să îmbrace forme hilare. Constituția americană nu a putut împiedica prea mult creșterea extraordinară a statului în SUA; fără reforme serioase, cadrul monetar actual din Europa va sfârși în mâinele inflaționiștilor, eliberați acum și de constrângerea impusă de existența mai multor monede. Întreaga evoluție de după adoptarea euro – cu excepția performanțelor peste așteptări ale BCE – nu face decât să ilustreze „drumul american”: nerespectarea promisiunilor de reducere a datoriei publice, încălcarea pactului de stabilitate (privind limitarea deficitelor bugetare). Ideea concurenței monetare a fost lansată de Friedrich von Hayek și elaborată de economistul spaniol Jesus Huerta de Soto în *Dinero, Credito Bancario y Ciclos Economicos*, Union Editorial, Madrid, 1999. Murray Rothbard, *What has Government Done to Our Money?* este cea mai bună introducere pe care o cunoaștem în aceste probleme spinoase. Studiul de mari dimensiuni al lui Jorg Guido Huelsmann, *Euro: une interpretation rothbardienne de l'histoire monetaire recente*, disponibil online la www.euro92.org, este o excelentă prezentare a evoluțiilor monetare din Europa după anii 70, evidențiind marile pericole ale actualului aranjament monetar european.*

care ar pune în pericol imediat capacitatea Băncii Centrale Europene de a elabora o politică monetară sănătoasă și, pe termen mai lung, chiar existența euro.³⁵⁾ În privința finanțelor publice avem două criterii care trebuie îndeplinite: un deficit bugetar de cel mult 3% din PIB și o datorie publică de cel mult 60% din PIB. Două aspecte vom discuta aici: dacă aceste limitări au sens economic și situația României în raport cu aceste criterii.

Guvernele nu au resurse. Acest adevăr simplu ne oferă cheia înțelegerii criteriilor. Guvernele nu au altă posibilitate decât să atragă resurse din singurul loc unde acestea există: economia privată. Orice încercare a guvernului de a furniza anumite bunuri, de a efectua transferuri (interregionale, intergrupuri etc.) justificate de „echitatea socială”, orice încercare de a stimula economia, toate acestea necesită resurse. Există trei modalități de a le procura: impozitare, emisiune de monedă (inflație) și împrumuturi (interne și/sau externe). Impozitarea este în același timp o modalitate neinflaționistă de finanțare a cheltu-

ielilor guvernamentale și o dovadă de onestitate față de cetățeni: cei care trebuie să cedeze resursele știu cât trebuie să cedeze. Acest caracter „public”, deschis al procurării de resurse prin impozitare poate provoca neplăceri guvernanților risipitori; nivelurile ridicate de impozitare iscă rezistență socială și, adesea, revolte. Aici intră în joc celelalte două modalități „ascunse” de impozitare: emisiunea de monedă și datoria publică. Pe lângă transferul de resurse din sfera privată în sfera publică, atât emisiunea cât și îndatorarea au și alte dezavantaje: emisiunea de monedă diminuează puterea de cumpărare a monedei și generează creșterea prețurilor (adică inflație³⁶⁾); cum variațiile anuale ale producției nu depășesc în general 10 procente, putem afirma cu siguranță că orice inflație de două cifre are drept cauză emisiunea de monedă. Datoria publică, deși nu generează inflație, are potențialul de a crea iresponsabilitate fiscală prin faptul că pune consecințele neplăcute (creșterea impozitării în viitor pentru rambursarea împrumuturilor sau emisiunea de monedă) pe umerii guvernelor

³⁶⁾ Deprecierea accelerată are drept cauză tot deprecierea monedei prin emisiune, nu seceta sau alte invenții. O legendă larg răspândită pune inflația din anii ă70 pe seama „șocurilor petroliere”. Nu intrăm aici în discuții teoretice; menționăm doar faptul că și Germania a fost afectată de aceleași șocuri și inflația ei a rămas în limite normale.

viitoare. Dorința de popularitate și „externalizarea” consecințelor a dus datoria publică în țările UE la niveluri incredibile, ajungând în unele cazuri la mult peste 100% din PIB!

Putem acum concretiza abordarea coerentă a problemelor macro la nivel național impusă de criterii: acestea reduc în primul rând dimensiunea non-taxe a bugetelor naționale (cel mult 3% din PIB); apoi, deși nu impun obiective de masă monetară, atacă prin constrângeri la nivelul consecințelor manipulării laxe a masei monetare: un criteriu solicită ca rata inflației să fie cu cel mult 1,5% peste media celor mai performante trei state; nivelul de 60% al datoriei însemna pentru multe guverne imposibilitatea de a mai apela la împrumuturi, ba mai mult, erau necesare surplusuri primare pentru a rambursa din creditele contractate, pas necesar pentru reducerea datoriei spre nivelul de 60%³⁷⁾; o politică monetară responsabilă putea realiza și criteriul stabilității cursului de

schimb. Îndeplinirea ultimului criteriu, cel privitor la rata dobânzii, nu reprezenta o problemă pentru o țară în care presiunea guvernului asupra pieței creditului (prin împrumuturile guvernamentale) era diminuată semnificativ, iar componenta de inflație din dobânzi era și ea sub control prin îndeplinirea criteriului stabilității prețurilor.

La jumătatea anilor '90 a fost adoptat așa-numitul „Pact de stabilitate și creștere”. Născut din conștientizarea necesității respectării criteriilor de convergență nominală pentru existența monedei europene, pactul însemna mai mult decât penalizarea financiară (modică) a țărilor care încălcau limita de 3% impusă deficitului bugetar național. Această penalizare se dorea în primul rând un sprijin exterior important pentru miniștrii de finanțe responsabili, în eventualitatea confruntării în interior cu presiuni populiste (de mărire a deficitului) puternice, în special în perioadele electorale. Însă pactul nu se oprea aici. El lua în seamă pre-

³⁷⁾ *O eră de 60 de ani de keynesism luase sfârșit, o eră în care toate guvernele căutau să cheltuiască mult și să plaseze povara pe umerii guvernelor viitoare, sub pretextul că bugetul trebuie echilibrat „pe parcursul ciclului”!* Din perpetuarea bugetelor dezechilibrate se pare că ciclul nu se termina niciodată!

³⁸⁾ *Cu puține excepții, metoda preferată în Europa Occidentală în perioada postbelică pentru reducerea șomajului a fost crearea de locuri de muncă în sectorul de stat și, mai ales, reducerea salariilor artificial ridicate prin “negocieri colective” cu sindicatele prin inflație (soluția keynesistă de diminuare reală în condiții de creștere nominală a salariilor).*

siunile guvernamentale pentru „flexibilitate”³⁸⁾ într-un mod ingenios: cerea echilibrarea pe termen mediu a bugetelor naționale, astfel încât în perioadele de presiune limita de 3% putea fi folosită ca rezervă de flexibilitate. Majoritatea țărilor membre UE nu au realizat acest obiectiv, motiv pentru care presiunile recente pentru „flexibilitate” nu au putut fi acomodate decât prin încălcarea de către mai multe țări a limitei de 3%. Cum aceste țări au și niveluri ale datoriei publice ce depășesc 60% din PIB, finanțarea deficitului pune probleme imense: fie este amenințată stabilitatea euro prin presiunile asupra Băncii Centrale Europene de a furniza un euro „mai ieftin”, fie se pune în paranteze și criteriul referitor la datoria publică, ceea ce ar transforma atât criteriile cât și pactul în vorbe goale. Situația creată va fi una extrem de dificilă, pentru că fie un euro atât de slab nu va fi acceptat (cel puțin de statele cu tradiții de stabilitate monetară), fie transferurile necesare pentru rezolvarea acestor dificultăți nu vor fi acceptate, dată fiind absența unui „demos” european.³⁹⁾ Adâncirea inte-

grării, indiferent de opinia pe care o avem despre acest proces, depinde acum în mod esențial de adoptarea de politici economice sănătoase.⁴⁰⁾

Îndeplinirea criteriilor ar însemna enorm pentru România; o examinare a tabelului 3 ne arată că aceasta ar echivala cu o adevărată revoluție macroeconomică pentru țara noastră. Performanțele României sunt încă departe de cerințele europene la aproape toate capitolele: inflație, rata dobânzii pe termen lung, curs de schimb. În ceea ce privește deficitul bugetar, credem că, în ciuda cifrelor încurajatoare (deficit bugetar în jur de 2,5% în 2002), introducerea fondurilor „din afara bugetului” și luarea corectă în considerare a altor sume vor revela deficite mult mai substanțiale. Criteriul pe care România îl satisface cu siguranță este datoria publică. Nivelul actual se situează în jurul cifrei de 30%. Nu trebuie însă uitat faptul că România a făcut cu greu față rambursării datoriei la sfârșitul anilor '90 și că datoria internă a apăsat greu asupra pieței creditului și a absorbit la buget cea mai mare parte a resurselor de creditare din bănci pentru proiecte

³⁹⁾ Acesta este motivul esențial pentru care deocamdată UE înseamnă „reglementări, nu bani”: transferurile, statul redistributiv este acceptat în primul rând la nivel național.

⁴⁰⁾ Formarea statelor naționale în secolul al XIX-lea a fost posibilă în primul rând datorită sprijinului popular de care s-au bucurat guvernele naționale, promoare ale eliminării privilegiilor la nivel local.

guvernamentale. O parte din privatizările făcute în acea perioadă se explică chiar prin nevoia de sume pentru plata datoriilor și nu prin dorința de transformare sistemică.⁴¹⁾ Opiniile conform cărora datoria publică a României este una mică și că putem folosi rezerva de 30% (până la 60%, limita cerută de criterii) pentru stimularea activității economice și a creșterii interne sunt, în aceste condiții, foarte periculoase. România ar trebui să se concentreze pe reformarea mediului economic intern (din care criteriile de convergență nominală reprezintă o parte importantă), nu pe atragerea de credite externe pentru creșterea cheltuielilor guvernamentale. Reforma mediului intern de afaceri ar aduce capitaluri străine și ar revitaliza acumularea internă (privată) de capital, singurele soluții pentru o creștere economică sănătoasă.

2.4 Adoptarea euro

Politicile monetare discreționare, marcă distinctivă a băncilor centrale moderne, au dat prin transplantarea lor în afara spațiului țărilor dezvoltate

rezultate dintre cele mai nefericite.⁴²⁾ Rezultatele nu au fost dintre cele mai bune nici pentru țările dezvoltate; Robert Mundell, laureatul Nobel, afirmă că în secolul XX a fost mai multă inflație decât în cele două milenii precedente, ponderea covârșitoare având-o inflația de după abandonarea etalonului aur în 1973. Acesta este motivul pentru care unii economiști – printre care se numără și autorul acestor rânduri – au căutat soluții pentru eliminarea acestui discreționarism.⁴³⁾

Adoptarea euro nu reprezintă un panaceu, o soluție pentru toate problemele economiei românești. Elementele pe care le-am enumerat în prima parte a studiului reprezintă programul complet necesar unei transformări sistemice depline. Însă adoptarea euro presupune delegarea atributului politicii monetare discreționare către Banca Centrală Europeană și înlocuirea leului cu euro, reforme care vor produce schimbări semnificative, pe care le vom trata în continuare.

Adoptarea euro este un lucru bun pentru că euro este o monedă mult

⁴¹⁾ Vezi Daniel Dăianu, "Încordare, structură și dinamică economică", publicat în volumul *Tranziția economică în România: trecut, prezent și viitor*, Editura Economică, București, 2000, cap. 1.

⁴²⁾ Vezi, printre altele, studiul lui Kurt Schuler din *Polis*, nr. 2/1999.

⁴³⁾ O primă soluție pe care am sprijinit-o a fost așa-numitul "consiliu monetar", legarea variațiilor masei monetare prin emisiune de monedă în interior de intrările-ieșirile de monedă străină (pe atunci erau preferate dolarul și marca).

mai solidă decât leul, rezultat al unei politici monetare mai puțin expansioniste.

1. Revelarea sectoarelor parazitare. Un prim rezultat pozitiv al adoptării euro și eliminării discreționarismului monetar intern îl reprezintă punerea guvernului în imposibilitatea de a finanța prin expansiune monetară sectorul nerestructurat al economiei, ineficient dar decisiv din punct de vedere politic-electoral. Având în vedere nivelul actual al impozitelor din România, este cu totul improbabil ca populația să accepte creșterea impozitelor pentru susținerea acestui sector.

Capacitatea euro de a revela necesitatea reformelor este ilustrată și de recente evoluții din Uniunea Europeană însăși. Indicele libertății economice (vezi Tabelul nr. 2) arată faptul că Germania și – mai ales – Franța ocupă poziții codășe între țările membre ale UE-15 (9, respectiv 14). Aceste poziții sunt rezultatul faptului că aceste două economii au devenit după anii '70 tot mai intervenționiste. Germania și-a pierdut statutul de lider, statut datorat reformelor radicale inițiate de Ludwig Erhard la sfârșitul anilor '40. Tot

mai mult economiile acestui „nucleu dur european” au devenit mai reglementate, pietele muncii mai rigide, impozitele (mai ales contribuțiile la asigurările sociale) mai mari, crearea de locuri de muncă a fost rezultatul programelor guvernamentale sau extinderii sectorului public. Adoptarea euro și politica monetară relativ sănătoasă („restrictivă”) a BCE au făcut ca șomajul să atingă cote alarmante în aceste două țări (și nu numai). A devenit evident că fără înlăturarea rigidităților generate de reglementarea pro-sindicală a pieței muncii, fără diminuarea extraordinarei poveri fiscale, fără reforme substanțiale într-un cuvânt, stagnarea permanentă este soarta economiilor Franței și Germaniei.⁴⁴⁾ Măsurile de reformă nu sunt dificil de identificat, însă deceniile de intervenționism au creat grupuri de presiune extrem de puternice, grupuri care au reușit până în prezent să blocheze schimbarea politicii economice. Germania și Franța au ajuns să-și încalce angajamentele europene (au încălcat pactul de stabilitate, nefiind capabile nici să echilibreze bugetul, nici să mențină deficitul bugetar sub 3%) din cauza incapacității de a-și reforma

⁴⁴⁾ *Într-o situație asemănătoare se afla Marea Britanie la începutul guvernării Thatcher. Măsurile de reformă au întâmpinat o rezistență înverșunată, însă guvernul a fost suficient de decis și sprijinul popular destul de puternic pentru a trece acele măsuri și a pune Marea Britanie pe alt drum decât cel keynesist-intervenționist urmat începând cu anii ă20. Vezi Paul Johnson, *Modern Times, Chicago, Chicago University Press, 2000, cap. 22 (traducere românească la Humanitas în 2003).**

intern economiile.

Nu poate fi totuși decât un lucru bun faptul că euro a scos în evidență nesustenabilitatea politicilor economice actuale și necesitatea reformelor, eliminând o parte din „libertatea” clasei politice de a ascunde efectele politicilor intervenționiste.⁴⁵⁾

2. Problema ratelor exorbitante ale inflației va fi de domeniul trecutului. Responsabilitatea pentru inflație în zona euro o are Banca Centrală Europeană. Politica monetară a BCE este una de expansiune moderată a masei monetare, în orice caz o expansiune mult sub cea a masei monetare exprimate în lei, fapt ce determină și va determina rate ale inflației mici (în orice caz sub cele ale leului).⁴⁶⁾

3. O serie de consecințe ale inflației vor dispărea odată cu adoptarea euro.

Categoriile cu venituri fixe (în primul rând pensionarii), atât de loviți de inflația de după 1989, nu se

vor mai confrunta cu problemele de până acum. Euro este suficient de stabil pentru a nu mai oferi posibilitatea de confiscare a acestor câștiguri.

O monedă sănătoasă este și un pas spre refacerea unei clase de care depinde prosperitatea țării: cei ce economisesc. Inflația galopantă a avut ca rezultat confiscarea economiilor populației și descurajarea economisirii. Cei care au fost responsabili și economi au fost penalizați, cei care au trăit pe credit au fost avantajați. Această „înclinație spre consum” stimulată instituțional a făcut imposibilă investirea (privată) și acumularea de capital, fapt ce a anulat posibilitatea dezvoltării economice. Mai grav, îmbogățirea accelerată prin redistribuirea uriașă efectuată prin inflație a dus la disprețul față de muncă, la disprețul pentru economisirea și acumularea graduală de avuție, cheia progresului economic.

De asemenea, inflația (expansi-

⁴⁵⁾ Aceasta este o ilustrare a ceea ce spuneam mai înainte: o monedă sănătoasă nu rezolvă deloc toate problemele. Însă ea reprezintă un pas în direcția bună (sau mai mulți), lăsând arsenalul populismului fără o armă esențială: manipularea monedei.

⁴⁶⁾ Orice bancă centrală, oricât de independentă, are obligația de a se coordona cu guvernul. Atunci când facem observația că inflația din România este cauzată în primul rând de politica monetară expansionistă, aceasta nu înseamnă automat că Banca Națională a României stă la originea expansiunii. De cele mai multe ori în ultimii 14 ani, expansiunea a fost produsul presiunilor guvernamentale, politice, menite a menține sistemul economic ineficient pe care l-am descris mai înainte. Expansiunea a fost realizată prin instrumentele Băncii Centrale, însă nu la inițiativa activă a Băncii, uneori chiar împotriva recomandărilor Băncii.

unea masei monetare) a făcut să sporească prețurile și implicit profiturile, însă aceste creșteri erau doar nominale. Aceste creșteri iluzorii, nominale au creat euforie pentru mulți întreprinzători, neobișnuiți cu inflația, care au început să consume din capital crezând că de fapt acumulează!

Efortul productiv a fost diminuat și altfel: diminuarea accelerată a puterii de cumpărare i-a determinat pe oameni să-și protejeze averile prin achiziționarea de monede mai stabile (dolari, mărci, azi euro); acest lucru necesita timp, timp care putea fi dedicat activităților productive. Controlul achizițiilor de valută (mai ales în prima parte a anilor '90) nu numai că mărea timpul alocat „protejării”, dar crea adevărate drame prin faptul că în această activitate ilegală – vânzarea de valută – nu prea intrau decât persoane dubioase.⁴⁷⁾

4. Folosirea euro ca monedă internă are o serie de efecte benefice și în ceea ce privește „comerțul internațional”.

Cursul de schimb extrem de volatil din România ultimului deceniu (vezi tabelul nr. 3) a determinat o incertitu-

dine crescută în tranzacțiile internaționale și a oferit posibilitatea manipulării comerțului internațional de către guvern. Schimburile externe nu au avut decât de suferit de pe urma acestor intervenții. Cursul s-a transformat în teren de confruntare: se dorea ba un leu „tare” (supraapreciat), ce dădea atât impresia de soliditate în ochii populației, dar oferea și energie ieftină, necesară sectorului energofag, nerestructurat (neprivatizat); ba un leu „slab”, în încercarea de a „stimula exporturile” și a „echilibra balanța comercială”. Importatorii doreau un leu tare, exportatorii un leu slab etc.

Cursul natural al comerțului internațional al României, deja afectat de dimensiunea sectorului de stat și de multitudinea de subvenții și reglementări interne intruzive, a fost distorsionat suplimentar prin manipularea, adesea contradictorie, a cursului de schimb. Adoptarea euro va face posibilă o mai bună valorificare a avantajelor comparative naturale ale firmelor românești.⁴⁸⁾

Creșterea continuă și în ritmuri amețitoare a masei monetare (ilus-

⁴⁷⁾ Explicația o constituie respectul față de lege (oricât de absurdă ar fi ea) al cetățenilor onești.

⁴⁸⁾ Despre avantajul comparativ vezi Ludwig von Mises, *Human Action*, cap. 8 și Marius Spiridon, Cosmin Marinescu, „Avantajul comparativ și reforma economică”, studiu publicat în cartea *Liberalizarea comerțului exterior al României*, Editura Economică, București, 2002. Privatizarea (ce include, cum am arătat mai înainte și dereglementarea) este un ingredient esențial pentru o integrare naturală, eficientă în comerțul internațional.

trată în tabelul nr. 3) a dus la presiuni și asupra cursului de schimb. Deprecierea leului nu a fost acceptată însă atât de ușor. Bani suplimentari intrați în buzunarele românilor au fost cheltuiți fie pe produse autohtone, sporindu-le prețurile și făcându-le mai puțin atractive la export (și stimulând și firmele românești să-și reducă exporturile, din cauza profitabilității crescute la intern), fie pe produse de import, stimulând astfel importurile. Diminuarea ofertei de valută (cazul 1) sau creșterea cererii de valută (cazul 2) ar fi avut ca rezultat natural deprecierea leului⁴⁹⁾, depreciere care ar fi frânat tendința de reducere a exporturilor (cazul 1) sau de creștere a importurilor (cazul 2), adică exact ceea ce numim o „balanță comercială deficitară”. Cursul de schimb supraapreciat, obținut prin vânzare de valută de către banca centrală pe piață, a fost acela care a generat deficitele cronice din balanța comercială. Aceste intervenții, motivate de cele mai multe

ori de dorința guvernului de a reduce ritmul deprecierei, inevitabil după expansiunea monetară anterioară, au pus la dispoziția populației mijloacele de a-și crește achizițiile din exterior („importurile”). Nu „anii de penurie” de dinainte de '89, nici dorința irațională a populației de a importa sunt factorii care au generat deficitele cronice din balanța comercială a României, ci expansiunea monetară combinată cu controlul cursului de schimb (leul supraapreciat prin intervenții pe piața valutară).⁵⁰⁾ Simpla dorință de cumpărare nu este suficientă pentru a cumpăra; îți trebuie mijloace pentru a te angaja într-un act de schimb. Nu deficitele comerciale sunt cauza deprecierei leului, ci expansiunea monetară.⁵¹⁾

Intervențiile pe piața valutară sunt costisitoare; ele necesită rezerve valutare. Este limpede că o politică monetară expansionistă în interior nu poate decât să diminueze rezerva de valută a băncii centrale dacă se dorește încetinirea

⁴⁹⁾ *Același rezultat s-ar fi obținut și dacă noii posesori de monedă ar fi încercat să achiziționeze direct valută, pentru a-și plăti, spre exemplu, datoriile față de creditorii lor externi.*

⁵⁰⁾ *Creditele contractate de către guvern în exterior constituie celălalt factor fundamental, alături de supraaprecierea prin intervenție, generator de deficite comerciale. Oricine se împrumută se împrumută pentru a cheltui, fie pe produse autohtone fie pe produse de import; continuarea raționamentului este aceeași cu cea indicată în text.*

⁵¹⁾ *Cum orice țară are expansiune monetară, menținerea constantă a cursului de schimb necesită nu o masă monetară constantă, ci un ritm de expansiune paralel. O creștere într-un ritm inferior ar avea ca rezultat aprecierea leului.*

ritmului deprecierei.

Problemele finanțării deficitelor comerciale, crizele valutare, necesitatea menținerii unei rezerve de valută ar dispărea odată cu adoptarea euro. Euro nu este numai o monedă mult mai solidă decât leul (și leva sau forintul sunt), este în același timp și o monedă de plată acceptată în schimburile internaționale.⁵²⁾

Adoptarea euro se mai lovește de încă un obstacol: susținătorii analizei cost-beneficiu. Aceștia susțin că adoptarea (rapidă) a euro ar implica destule costuri, poate mai mari decât beneficiile.

Sunt două probleme aici: prima ar fi aceea că nu trebuie sărit direct la analiza cost-beneficiu; a doua că analiza cost-beneficiu pe care acești autori o fac pleacă de la premise etatiste nedemonstrate sau eronat „demonstrate”.

Analiza cost-beneficiu identifică imediat grupuri „lovite” economic. Acest lucru nu trebuie pus imediat și automat la „pasivul” euro. Fără a

intra într-o critică mai detaliată a utilitarismului sau a produsului lui, analiza cost-beneficiu utilizată fără discernământ, dorim totuși să ilustrăm deficiențele acestei metode larg răspândite prin câteva exemple. Analiza cost-beneficiu ar face imposibilă retrocedarea proprietății, acțiune în care guvernul român se află angajat în prezent. Numărul proprietarilor este incomparabil mai mic decât cel al chiriașilor; grupul „lovit” este sensibil mai „greu” decât cel care câștigă. Furtul de către un înfometat din casa oamenilor bogați ar mări „bunăstarea socială” conform analizei cost-beneficiu; noțiunea de furt ar deveni extrem de problematică, garantarea proprietății la fel. Analiza cost-beneficiu duce la concluzii absurde pentru că neglijează doi factori: imposibilitatea de a compara utilitatea interpersonal și de a o agrega și, mai ales, principiul proprietății în calitate de criteriu fundamental în analiza politicilor publice și acțiunilor individuale.⁵³⁾ Retrocedarea

⁵²⁾ *Teoria comerțului internațional este unul din punctele cele mai slabe ale mainstreamului economic românesc. Pseudo-teoriile mercantiliste ale efectelor nefavorabile ale importurilor și ale virtuților exporturilor, ale echilibrării balanțelor comerciale prin stimularea exporturilor sau prin ridicarea de bariere în calea importurilor, ideile absurde criticate în text – deprecierea monedei și reducerea rezervelor valutare generate de deficitele comerciale, deficitele comerciale înseși fie neexplicate, căzute din cer fie atribuite unei dorințe iraționale de a importa -, toate acestea stau la loc de cinste între explicațiile oferite de acești economiști.*

⁵³⁾ *În plus, ia în calcul numai factorii monetari, deficiență serioasă în multe cazuri din lumea reală. Pentru o critică a analizei cost-beneficiu vezi Walter Block, “Coase and Demsets on*

are sens ca act de dreptate, de recăpătare a resurselor de către creatorii lor, adevărații proprietari. Indiferent de numărul celor afectați la un moment dat, criteriul proprietății rămâne singurul criteriu coerent, capabil să genereze o societate non-conflictuală sau să rezolve în mod non-arbitrar un conflict. Iar avantajele unei ordini a proprietății private, din perspectiva bunăstării, sunt mult mai mari decât ceea ce se poate obține în condițiile oricărui alt aranjament alternativ.

Nu putem decât să tragem concluzia că cele mai multe din așa-numitele „costuri” ale euro trebuie trecute la „activul” sau la „beneficiile” euro. Nu este un beneficiu al leului că permite supraviețuirea unui sistem clientelar, în care sectoare întregi ale economiei există numai datorită transferurilor făcute pe seama creatorilor de avuție. Suprimarea instrumentului de transfer nu poate fi decât un lucru bun. Proprietatea celor care își procură resursele prin angajarea în relații de piață, non-violente este acum mai bine protejată. Cei ce argumentează că anumite grupuri care trăiau pe seama inflației și transferurilor statale sunt lovite de adoptarea euro ar fi capabili să argumenteze că un hoț ar avea foarte mult de suferit ca

urmare a înapoierii bunului iar actul de justiție ar fi unul „suboptimal” din punct de vedere social!

De asemenea, multe din „beneficiile” leului sunt imagine și le-am discutat înainte (capacitatea manipulării masei monetare de a genera prosperitate, de a acționa anti-ciclic etc.); iar o parte din beneficiile reale ale euro (discutate puțin mai înainte) sunt cu totul neglijate.

Când și cum să adoptăm euro?

Având în vedere atât caracterul non-invaziv (protector și restaurator al drepturilor de proprietate), cât și beneficiile euro, nu putem decât să concluzionăm că adoptarea euro este cu atât mai bună cu cât este mai rapidă.

Uniunea Europeană s-a pronunțat deja în privința adoptării de către o țară nemembră (sau membru recent) a monedei unice. În esență, țara respectivă trebuie să îndeplinească criteriile de performanță cerute și să fi fost membru în Mecanismul Ratelor de Schimb II cel puțin doi ani. Aceasta înseamnă, în practică, o perioadă de minim trei ani (în cel de-al treilea an sunt examinate performanțele, intrarea fiind în anul următor) pentru a fi admis în zona euro.

Există însă o altă soluție, mult mai simplă și mai onestă față de ce-

tăţenii României. Prin abolirea legislaţiei privind puterea liberatorie, românii ar putea decide ei înşişi ce monedă/monede să folosească. Având în vedere stabilitatea (relativă) euro, e aproape sigur că va fi utilizat pe scară largă la noi.⁵⁴⁾

2.5 Asistenţa financiară externă

După cum „dezvoltarea prin integrare” nu trebuie confundată cu dezvoltarea după integrare, tot aşa ea nu trebuie confundată cu asistenţa financiară externă (aşa numitul „foreign aid”). Integrarea reprezintă un pachet complex din care asistenţa nu e decât unul dintre ingrediente.⁵⁵⁾

Încercăm să argumentăm în continuare că ideea fundamentală a aşa-numitei „economii a dezvoltării” – în vogă după al doilea război mondial -, şi anume că transferurile interguvernamentale efectuate pe cale bi- sau multilaterală şi creditele externe atrase de guverne constituie un substitut pentru investiţiile private de capital, fiind capabile să asigure creştere economică indife-

rent de tipul de sistem economic în care aceste resurse sunt pompate este fundamental eronată. Critica acestei idei este importantă pentru că opinia predominantă în ţările candidate (şi în România) pune în prim-planul avantajelor oferite de aderare efectul benefic al acestor transferuri.

Esenţa asistenţei externe o constituie gestionarea de către guvern a unor fonduri primite din exterior. Toate aceste fonduri fiind administrate public, avem o situaţie identică cu aceea a fondurilor bugetare provenite din impozitare internă şi alocate de către guvern pentru diverse proiecte. Ca şi în cazul fondurilor publice interne, orice guvern se confruntă cu aceleaşi eterne probleme ale calculului economic şi stimulentele perverse (expuse mai în detaliu în prima parte a acestei lucrări). Orice respingere a acestei argumentări necesită o continuare deloc simplă: este necesară justificarea posibilităţii alocării raţionale a resurselor în socialism. Altfel, concluzia nu poate fi decât imposibilita-

⁵⁴⁾ Euro este deja prezent în economiile multor români. Fără constrângerile legislative arbitrare, leul ar fi fost abandonat încă de la începutul anilor '90, când, din cauza inflaţiei galopante, dolarul şi marca ajunseseră monedele în care erau cotate preţurile.

⁵⁵⁾ În această categorie a foreign aid-ului intră toate transferurile interguvernamentale, cu titlu gratuit, în condiţii mai bune sau mai puţin bune decât cele oferite pe piaţă. Creditele contractate de către guvern de la entităţi private din exterior şi gestionate de el au efecte similare.

tea guvernului de a se insera rațional în structura de capital și productivă a societății.

Experiențele istorice ale asistenței financiare externe nu fac decât să illustreze concluziile teoretice generale și să adauge situații concrete părții de „stimulente perverse”.

Vom pune în contrast în continuare două tipuri de abordare a problemelor dezvoltării, abordări care constituie unul din elementele centrale ale acestui studiu: pe de o parte transformarea sistemică internă, rezultat al adoptării unui pachet de reforme care să genereze o nouă ordine, a proprietății private; pe de altă parte, asistența externă.⁵⁶⁾

Rezultatele asistenței simple

Un prim argument în favoarea asistenței îl furnizează economia agregată keynesistă: fondurile suplimentare ar duce la creșterea produsului intern brut, ceea ce echivalează cu creșterea economică.

Această explicație nu rezistă nici unei examinări teoretice, nici nu este susținută de cercetările empirice.

Concentrarea pe agregate este înșelătoare. Orice sumă pompată în

economie ar duce la creșterea nominală a PIB.⁵⁷⁾ Această viziune pierde din vedere procesele micro de alocare, importanța crucială a proprietății private și a activității antreprenoriale. S-ar părea că nu contează dacă o sumă este cheltuită de către guvern sau de întreprinzătorii privați, dacă ea merge spre consum sau spre investiții. Cum PIB-ul include și consumul și investițiile și cheltuielile guvernamentale, orice cheltuială este generatoare de creștere economică! Această teorie naivă a stat la baza enormităților spuse timp de 70 de ani despre Uniunea Sovietică: o țară cu „creștere economică rapidă”, capabilă să prindă din urmă țările dezvoltate. Șocul economiștilor keynesiști a fost destul de mare atunci când, în loc de „catching-up”, economia sovietică s-a prăbușit. Macroeconomia keynesistă are încă de recuperat rolul proprietății private în alocarea rațională a resurselor, diferența fundamentală între consum și economisire, rolul activității antreprenoriale private, diferența dintre cheltuielile guvernamentale și cele private, rolul monedei în alocare, fundamentele procesului de acumulare de capital, diferența

⁵⁶⁾ *Cele două nu sunt de fapt decât o reformulare modernă a soluțiilor problemelor sociale: libertatea individuală sau acțiunea coercitivă, guvernamentală.*

⁵⁷⁾ *Sau la inflație dacă economia se află deja la punctul de ocupare deplină.*

dintre investițiile internaționale private și asistența publică externă etc.

La nivel empiric, sunt numeroase exemplele de țări care au beneficiat masiv și pe termen lung de ajutoare și al căror PIB a scăzut continuu sau nu a cunoscut creșteri (**vezi tabelul nr. 4**).

Mozambicului era la 75% din nivelul atins în 1980 (primul an pentru care sunt date disponibile), iar asistența reprezenta 84 % din el! Și exemplele pot continua.⁵⁶⁾

Cele de mai sus ilustrează inutilitatea pompării simple de

Tabelul nr. 4 Asistența financiară externă, 1971-94 (milioane de dolari)

ȚARA RECEPTOARE	ASISTENȚĂ EXTERNĂ TOTALĂ	MEDIA ANNUALĂ A ASISTENȚEI
Angola	2.865,8	119,4
Burundi	3.354,2	139,8
Ciad	3.281,6	136,7
Etiopia	11.528,6	480,4
Haiti	3.120,7	130,0
Liberia	1.795,0	74,8
Mozambic	10.465,7	436,0
Rwanda	4.660,0	194,2
Sierra Leone	1.770,6	73,8
Somalia	6.212,6	310,6
Sri Lanka	9.808,7	408,7
Sudan	1.419,3	559,1
Uganda	5.798,8	241,6
Zair	8.416,6	350,7

Sursa: Doug Bandow, "Help or Hindrance: Can Foreign Aid Prevent International Crises?", Cato Policy Analysis nr. 273, 1997

După un sfert de secol de asistență substanțială, PIB-ul Etiopiei era exact la același nivel cu cel din 1971 (!), iar asistența străină reprezenta 20% din PIB!

fonduri în economii etatiste. Zone întinse din Asia, America Latină și Africa stau mărturie eșecului asistenței pentru dezvoltare. Această asistență a eliminat presiunea asupra

⁵⁶⁾ Cifrele sunt calcule ale autorului pornind de la datele furnizate de Doug Bandow în "Help or Hindrance: Can Foreign Aid Prevent International Crises?", Cato Policy Analysis nr. 273, 1997.

guvernelor de a face reformele necesare, punându-le la dispoziție resursele cu care de multe ori au naționalizat propriile economii. Asistența a creat dependență și a făcut imposibilă manifestarea elitelor care ar fi favorizat dezvoltarea instituțiilor sine-qua-non ale dezvoltării economice: proprietatea privată, moneda sănătoasă, comerț (intern și internațional) liber.

Un alt argument invocat de susținătorii asistenței publice este acela al succesului planului Marshall în refacerea economică a Europei Occidentale după al doilea război mondial.⁵⁹⁾ Este suficient să observăm că Germania Federală, țara cu cea mai rapidă și mai viguroasă dezvoltare după război a primit un ajutor mai mic decât Marea Britanie, spre exemplu, iar despăgubirile de război plătite au fost mai mari decât ajutorul. Oricum, este destul de descurajator că adepții asistenței trebuie să

meargă 50 de ani înapoi pentru a găsi un exemplu de succes al ajutorului pentru dezvoltare.⁶⁰⁾

Irlanda este un alt exemplu invocat în sprijinul teoriei creșterii bazate pe asistență.

Cazul irlandez este în opinia noastră unul plin de învățăminte și de aceea ne vom opri mai îndelung asupra lui.

Irlanda este locul în care – s-ar părea – au acționat ambii factori. Irlanda a beneficiat de sprijin financiar comunitar, însă – și acest lucru este mai puțin cunoscut – a realizat și unul din cele mai ambițioase programe de reformă din lume. Aceste reforme au adus astăzi Irlanda pe locul 7 pe glob în clasamentul libertății economice și pe locul 2 între țările UE-15 (**vezi tabelul nr. 1**). În ciuda acestui fapt, Irlanda este oferită în mod constant ca ilustrare de manual a creșterii bazate pe foreign aid, în timp ce Argentina este dată ca exemplu de reformă liberală eșuată.⁶¹⁾

⁵⁹⁾ *Aceste argumente empirice sunt singurele care pot fi produse de acești economiști. Am arătat că obiecția fundamentală împotriva asistenței (imposibilitatea alocării raționale a resurselor în regim colectivist) este imposibil de combătut teoretic, motiv pentru care statutul epistemologic al acestor "argumente empirice" este similar cu acela al refutării teoremei lui Pitagora prin observații de tipul "în sudul Zambiei există un triunghi dreptunghic în care suma pătratelor catetelor este mai mare decât pătratul ipotenuzei". Este evident că observația empirică este eronată, fără să mai mergem în Zambia. Tot așa stau lucrurile și cu afirmațiile care susțin că proprietatea de stat a generat alocare rațională în Zambia sau în Europa Occidentală.*

⁶⁰⁾ *Vezi Ian Vasquez, "A Marshall Plan for Iraq?", Investor's Business Daily, 9 mai, 2003. Există o întreagă literatură ce documentează eșecul planului Marshall.*

⁶¹⁾ *Vezi discuția privind Argentina pe care am făcut-o în nota 8.*

Timp de peste două secole, Irlanda a fost una din cele mai sărace zone ale Europei. Anii '60 ai secolului trecut au constituit punctul de pornire către o altă abordare a problemelor economice.⁶²⁾ Protecționismul agresiv a fost trăsătura dominantă a anilor '50, combinat cu intervenții masive în celelalte zone ale economiei. Rezultatul a fost unul pe măsură: Irlanda era pe ultimele locuri între țările europene în privința performanței economice (o creștere economică de sub două procente) și fenomenul național irlandez al emigrării continua. Acest trend intervenționist a început treptat să se schimbe în anii '60 odată cu reducerile unilaterale de taxe vamale (1964) și cu acordul comercial anglo-irlandez (1965), ce prevedea accesul liber pe piața britanică a produselor irlandeze în schimbul reducerii anuale cu 10 procente a taxelor vamale impuse produselor britanice de Irlanda.

Aceste reforme, deși cu rezultate mai bune decât cele din anii '60 (creștere economică de 4,2% în medie în acest deceniu), nu au condus la reducerea decalajului față de Europa, și celelalte țări europene

având rate similare de creștere. Reforme mult mai adânci erau necesare pentru atingerea unor performanțe superioare țărilor europene, performanțe care să ducă la „prinderea din urmă”.

Perioada 1973 – 1986 a fost marcată de dorința de a realiza „catching-up”-ul prin stimularea economiei printr-o politică economică expansionistă de tip keynesist. Deși economiștii nu au avut nimic de învățat din experimentul keynesist irlandez, țara a ajuns într-o criză economică și fiscală profundă. Sectorul de stat devenise principalul absorbant al șomajului, creditele acordate sectorului public crescând de la 10 % din PIB în 1977 la 17 % 1981, în ciuda impozitelor sporite, cheltuielile sociale și programele de lucrări publice (infrastructură) luând și ele amploare. Datoria publică atinsese nivelul record de 116 % din PIB. În 1984 devenise evident că sporirea în continuare a impozitelor nu mai era o soluție viabilă, impozitarea atingând deja niveluri percepute drept confiscatorii.

Rezultatele au fost, din nou, previzibile: decalajul nu s-a redus

⁶²⁾ *Evoluția vieții economice irlandeze pe care o prezentăm aici se bazează în mare măsură pe analiza pe care Benjamin Powell o face în studiul său „Economic Freedom and Growth: The Case of the Celtic Tiger”, studiu publicat în Cato Journal, vol. 22, nr. 3 din 2003.*

deloc, PIB-ul irlandez pe locuitor rămânând la nivelul de 2/3 din cel european. Din fericire, Irlanda a fost capabilă să învețe lecția corectă din criza economică și să se angajeze într-un program radical de reforme.

Adoptarea și aplicarea programului de reforme din 1987 este o lecție pentru toate societățile care doresc transformarea sistemică. Ea este ilustrativă, în același timp, și pentru dificultatea de a face schimbări nepopulare, deși corecte și necesare, într-un mediu democratic (cea ce am numit mai devreme în studiu „strategia de transformare”). Mai întâi, acțiunile întreprinse pe plan economic: percepția faptului că singura alternativă la măsurile radicale ar fi „a full-scale debt crisis requiring external intervention from the IMF”⁶³⁾ a determinat aplicarea singurei soluții viabile – reducerea deficitului prin reducerea cheltuielilor. Am văzut că impozitele și datoria publică se aflau deja la un nivel extrem de ridicat și că mărirea lor nu rezolvase problema la începutul anilor '80. Calitatea de membru al Uniunii Europene, dobândită în 1973, își arată pentru prima dată beneficiile; emisiunea

de monedă ar fi fost singura posibilitate intervenționistă de ieșire (temporară) din dificultăți, permițând guvernului să se împrumute la dobânzi mai mici de pe piața bancară sau să recurgă la monetizarea directă a datoriei. Expansiune amonetară, generatoare de inflație, era însă incompatibilă cu calitatea de membru al Sistemului Monetar European. Aceasta este o primă mostră a efectelor benefice ale integrării, altele decât cele mediatizate ale asistenței financiare. Ceea ce pentru majoritatea țărilor globului a fost o imposibilitate s-a produs în Irlanda: cheltuielile bugetare au fost reduse substanțial: cheltuielile cu sănătatea au fost reduse cu 6%, cele cu educația cu 7%, agricultura a avut un buget mai mic cu 18%, cheltuielile militare s-au redus cu 7%, drumurile și locuințele au avut cu 11% mai puțin. Bugetul din 1988 a reprezentat cea mai mare reducere de cheltuieli publice din ultimii 30 de ani. Aceste măsuri au eliminat criza fiscală. Rolul guvernului în economie scăzuse substanțial, gradul de libertate economică în Irlanda crescând semnificativ. Aceasta a fost rețeta irlandeză a dezvoltării: diminuarea sectorului

⁶³⁾ Benjamin Powell, *op. cit.*, p. 435

public din economie, bugete mici și echilibrate, stabilitate monetară și comerț internațional liber. Seamănă izbitor cu rețeta clasică de dezvoltare; e de fapt aceeași soluție.

În perioada '90-95 au fost întreprinse măsuri suplimentare de reformă. Calitatea de membru UE s-a manifestat încă o dată în mod salutar, prin aderarea la criteriile de la Maastricht, discutate mai pe larg de noi anterior. Irlanda și-a onorat obligațiile de membru, menținând deficitul bugetar sub 3% și reducând în continuare datoria publică. Participarea la Sistemul Monetar European și ulterior dorința de a adera la zona euro, dorință care necesita și stabilitatea cursului de schimb a făcut ca recursul la inflație să devină imposibil.⁶⁴⁾ Cum creșterea directă a impozitelor este nepopulară, guvernul irlandez a rămas moderat (în comparație cu restul statelor europene) în privința cheltuielilor, negăsind alte surse de finanțare. Mai mult, impozitele au

fost reduse în continuare, atât cele asupra veniturilor personale, cât și cele privind firmele.

Este important de menționat aici un lucru legat de aceste impozite și de participarea la Uniune. Irlanda dusesse impozitele asupra companiilor la 24% în general și la 10 % în zona Shannon și în Centru de Servicii Financiare din Aeroportul Internațional Dublin. „Pachetul” de reforme irlandez a avut ca efect atragerea de capitaluri importante din SUA și din statele UE, mai ales din Franța și Germania. Această migrație a capitalurilor diminuează și diminuează veniturile fiscale ale acestor state, ceea ce explică dorința lor de armonizare fiscală.⁶⁵⁾

Armonizarea nefiind agreată politic la nivelul UE, singura măsură găsită a fost utilizarea politicii în domeniul concurenței pentru a elimina zonele cu impozite foarte mici din interiorul aceleiași țări. Acest lucru a avut un efect neașteptat asupra Irlandei: datorită volumului

⁶⁴⁾ *Cum am spus în discuția criteriilor nominale: criteriile nu impun ținte de masă monetară, însă atingerea acelor ținte este posibilă numai printr-un management monetar responsabil. În cazul nostru, atât stabilitatea cursului de schimb cât și inflația internă erau incompatibile cu expansiunea puternică a masei monetare.*

⁶⁵⁾ *Această armonizare s-ar face prin creșterea impozitelor în țări precum Irlanda sau Luxemburg spre niveluri mai apropiate de cele franco-germane. Altfel, armonizarea n-ar mai avea sens: Germania și Franța își pot diminua oricând impozitele și contribuțiile la asigurările sociale pentru a opri „hemoragia” de capital și pierderea de venit fiscal. A se vedea și scurta discuție asupra situației din Germania și Franța la efectele adoptării euro. Aceste observații sunt valabile pentru „armonizarea” europeană în orice domeniu, nu numai fiscalitate.*

mare de investiții străine atrase, Irlanda a fost nevoită să reducă nivelul general al impozitelor către un nivel apropiat de cel preferențial, acordat firmelor din zonele speciale, și anume a uniformizat taxa firmelor la 12,5 %, realizare epocală pentru cadrul instituțional (populist) al deciziilor politice contemporane.⁶⁶⁾ Urmare a acestor măsuri, Irlanda a devenit țara cu cea mai mică povară fiscală din Uniune, cu excepția Luxemburgului (31 % din PIB, față de o medie europeană de 46).

Acest „pachet” de reforme, echivalent cu o liberalizare de proporții, a avut rezultate spectaculoase, realizând rate de creștere de peste 9 % în perioada 1996 – 2000 și eliminând complet decalajul față de media europeană! Exemplul irlandez este o dovadă vie a forței liberei întreprinderi private. Liberul schimb și un management responsabil intern nu ne condamnă la subdezvoltare, ci este singura soluție de ieșire din

subdezvoltare. Irlanda ne oferă tabloul unei țări care a reușit să reducă decalajul („catching-up”) prin reduceri unilaterale de taxe vamale, prin reducerea cheltuielilor bugetare și echilibrarea bugetului, prin stabilitate monetară. Acesta a fost cadrul care a atras investiții străine impresionante (numai investițiile americane se ridicau în 1994 la 10 miliarde de dolari, adică 3000 de dolari pe locuitor) și a făcut posibilă „creșterea bazată pe export”, care a permis depășirea PIB-ului european mediu pe locuitor în 10 ani, în condițiile unui spor natural însemnat al populației și – fapt demn de semnalat – al imigrației. Contribuția „europeană” a fost una însemnată, însă ea a constat în stimulente pentru stabilitate fiscală și monetară.⁶⁷⁾

Strategia de realizare a reformelor din 1987 este și ea extrem de interesantă. Partidul care a câștigat alegerile susținuse pe tot parcursul campaniei electorale indezirabilitatea reducerii cheltuielilor bugetare, iar

⁶⁶⁾ Menționăm iarăși că țări precum Germania și Franța au trebuit să cedeze grupurilor de presiune și să nu întreprindă măsurile necesare de reformă, ba mai mult, încălcându-și angajamentele europene. România a eliminat și ea impozitarea preferențială din parcurile industriale ca urmare a unui aviz nefavorabil al Comisiei, fără a fi capabilă să imite Irlanda și să reducă nivelul general al impozitării.

⁶⁷⁾ Irlanda are o tradiție de libertate. Înainte de cucerirea engleză din secolele XV – XVI, Irlanda avea chiar și justiția și furnizarea de securitate, internă și externă, pe baze private! Vezi studiul extrem de interesant al lui Joseph R. Peden, „Property Rights in Celtic Irish Law”, *Journal of Libertarian Studies*, vol 1, nr 2, 1977.

ulterior, reformele au fost sprijinite chiar și de principalul partid de opoziție. Ambele partide s-au comportat „nedemocratic”, opoziția refuzând să dobândească popularitate prin mesaje demagogice, iar partidul la putere atrăgându-și antipatia prin retragerea sprijinului guvernamental unor sectoare electorale importante (numai în sectorul public au fost suprimate 10 000 de locuri de muncă).⁶⁸⁾

Și sindicatele și patronatele s-au comportat responsabil. Acordul din 1987 a fost reînnoit periodic, el prevăzând moderație în privința revendicărilor salariale din partea sindicatelor, guvernul având două obligații implicite: să mențină stabilitatea prețurilor și să ofere reduceri de impozite. Sindicatele au devenit astfel susținători ai inflației reduse și ai reducerilor de taxe, lucru care permitea atragerea în continuare de capital străin și formarea celui autohton. Soluția găsită este excelentă, ea transformând măsurile de reformă în stimulente oferite acestor grupuri electorale puternice.

În ceea ce privește fondurile europene și posibilitatea ca ele să constituie explicația majoră a succesului economic irlandez, nu vom

face decât să observăm că reducerile de cheltuieli publice au fost mai mari decât intrările de fonduri europene, că există o corelație negativă între ratele de creștere economică și dimensiunea asistenței și că nici o altă țară receptoare masivă de asemenea transferuri în Europa (și nici în altă parte) nu a avut performanțe satisfăcătoare.

Irlanda este un exemplu emblematic pentru toate țările în tranziție și cele candidate, arătând că există posibilitatea unui mix național eficient de politici economice, în care integrarea europeană este doar o dimensiune, deși o dimensiune foarte importantă. Există încă posibilitatea și responsabilitatea elaborării la nivel național a unei părți considerabile din politica economică. De această parte depinde succesul sau eșecul economic și nimeni nu ne poate lua această responsabilitate de pe umeri.

„Economia dezvoltării” ca reformă economică: Hong Kong și Estonia

Irlanda ar fi trebuit inclusă în această secțiune, însă am preferat să discutăm despre performanțele ei

⁶⁸⁾ Datorez această explicație profesorului Idu.

acolo unde e întâlnită mai des – la asistența financiară. Ilustrarea tezei fundamentale a acestui studiu – dependența exclusivă a posibilității de alocare rațională a resurselor de libertatea economică -, va continua cu alte două cazuri: Hong Kong și Estonia. Ambele arată că încrederea în transformarea sistemică suficientă are ca rezultat dezvoltarea economică și eliminarea decalajelor față de țările mai dezvoltate.⁶⁹⁾

Hong Kong-ul avea toate datele necesare pentru a nu reuși să iasă vreodată din sărăcie dacă e să credem dogmele economiei asistențiale: o suprafață mică, deluroasă și stearpă, cu o densitate a populației printre cele mai mari din lume, cu o creștere rapidă a populației (naturală și provenită din imigrația masivă); Hong Kong-ul importă toate materiile prime și petrolul; nu impune controale valutare și nici restricții asupra importului și exportului de capital; guvernul său nu se angajează în planificare pentru a stimula dezvoltarea, nu acordă subvenții și nu reglementea-

ză în favoarea unor ramuri sau firme.⁷⁰⁾ Mai mult, accesul la piețele externe i-a fost puternic îngrădit de barierele impuse de statele dezvoltate, care nu au găsit altă soluție pentru „scoaterea din dificultăți” a ramurilor confruntate cu importurile ieftine din acea zonă îndepărtată. Și lucrurile nu se opresc nici măcar aici: educația nu era chiar punctul ei tare, doar învățământul primar fiind public și obligatoriu. Erezia ereziilor – având în vedere cruciada modernă pentru principiul sfânt un om – un vot - abia urmează: Hong Kong-ul nu este nici măcar o democrație. Iată cum rezumă Bauer lecția Hong Kong-ului:

„Hong Kong is a dictatorship in that people do not have to vote. But in their personal life, especially their economic activities, they are far freer than most people in the West, not to speak of the Third World. Hong Kong should remind us that a non-elective government can be more limited than an elective one; and that for most ordinary people it is arguably more impor-

⁶⁹⁾ *Germania după cel de-al doilea război mondial, Chile, Singapore, Noua Zeelandă (și enumerarea poate continua) sunt tot atâtea exemple de reformă economică reușită.*

⁷⁰⁾ *Pasajul de mai sus este o reluare completă a descrierii făcute Hong Kong-ului de către Peter Bauer, cel mai influent critic al economiei asistențiale. Vezi Bauer, *Equality, Third World, and Economic Delusion*, Allen & Unwin, London, 1990, capitolul 10: „The Lesson of Hong Kong”. Merită consultată și cartea lui Alvin Rabushka, *Hong Kong: A Study in Economic Freedom*.*

tant whether government is limited or unlimited than whether it is elective or non-elective.⁷¹⁾

„Pachetul“ economic preferat de Hong Kong a fost unul al non-intervenției radicale: bugete mici și echilibrate (însoțite de impozite extrem de modeste); comerț liber în ambele direcții (import și export), adică taxe vamale zero și absența barierelor netarifare; libera circulație a capitalurilor, fără tratament privilegiat pentru capitalurile străine și fără cerințe minime de participare în joint ventures pentru firmele autohtone; repatrierea liberă a profiturilor; monedă sănătoasă (Hong Kong-ul a avut un consiliu monetar clasic), ceea ce a însemnat stabilitate monetară și a cursului de schimb.

Acest pachet de reforme a început să fie aplicat la începutul anilor '60. Orice economist mainstream ar fi prezis catastrofa economică și socială pentru Hong Kong. Rezultatul a fost într-adevăr uimitor, însă în celălalt sens: dacă la începutul anilor '60 PIB-ul pe locuitor al Hong Kongului era la 1/3 din cel al

metropolei, în 1990 el era cu 1/3 mai mare. Și acest „catching-up“ s-a realizat în condițiile unei creșteri rapide a populației! Ca o ilustrare a analizei din prima parte a studiului, Hong Kong-ul a ocupat în mod constant prima poziție în Indicele libertății economice, chiar și după trecerea la China.⁷²⁾ Reformele rapide și radicale, menținute pe perioade lungi de timp, dau roade din belșug. Ele ar trebui să fie studii de caz și pentru cei care susțin incompatibilitatea criteriilor de convergență nominală cu dezvoltarea economică rapidă și cu reducerea decalajelor.

Se pare că succesul acestor transformări a nemulțumit – paradoxal – Vestul. Motivele au fost multiple: ca și în cazul Irlandei, migrația de capitaluri către această zonă diminuează veniturile fiscale ale statelor occidentale puternic intervenționiste, punând în pericol existența așa-numitului stat social; o a doua cauză o constituiau importurile competitive ale Hong Kongului, importuri care generau presiuni pentru restructurarea unor economii vestice.⁷³⁾

⁷¹⁾ Bauer, *op. cit.*, p. 190.

⁷²⁾ Este îndoielnic că după reformele făcute de China în ultimele două decenii mai e valabil sloganul „o țară, două sisteme”. „Modelul chinez”, se poate argumenta, nu este decât o extindere, ceva mai timidă, a modelului „Hong Kong” la marile orașe și la zonele economice speciale. Această transformare a mediului intern de afaceri a adus investițiile private străine uriașe, China fiind cel mai mare receptor de investiții străine (ca volum) pe parcursul anilor '90 din afara țărilor dezvoltate.

Reacția la aceste provocări a fost dublă: pe de o parte importurile provenite din Hong Kong au fost supuse unor bariere tarifare și netarifare sporite; pe de altă parte, au fost făcute presiuni asupra teritoriului pentru a adopta welfare state-ul de tip occidental, cu legislația sa socială și în domeniul pieței muncii costisitoare, ceea ce ar fi eliminat avantajul comparativ de care se bucura Hong Kong-ul.⁷⁴⁾ Presiunile nu au reușit, după cum nici îngrădirea accesului la piețele occidentale nu a determinat Hong Kong-ul să-și schimbe sistemul economic. Soliditatea internă a fost mai puternică decât barierele comerciale externe, lecție extrem de importantă pentru țările nedezvoltate din OMC, mereu gata să considere protecționismul occidental ca principală barieră în calea prosperității lor economice. Aceste bariere există și sunt dăunătoare, însă caracterul etatist al economiilor lor este factorul care le condamnă la subdezvoltare.

Estonia a fost țara care a profitat cel mai bine de șansa istorică oferită de căderea comunismului,

realizând o transformare de profunzime a regimului economic. Cazul estonian arată însă și dificultatea de a menține reformele, nu numai de a le întreprinde.

Cu o economie de comandă, total dependentă de Rusia, Estonia era ruptă de diviziunea internațională a muncii și cu performanțe economice slabe. Până aici nimic nou în raport cu celelalte state din blocul sovietic. De aici înainte, însă, nimic asemănător cu aceste state. Deziluzia economică provocată de socialism a paralizat principalele forțe anti-reformă (birocrăția de partid și de stat, managerii marilor ferme și întreprinderi de stat), care au fost înlăturați rapid de la conducere de un grup de tineri favorabili liberalizării. Asocierea regimului socialist cu ocupația rusă și familiarizarea intelectualilor dornici de independență (viitorii lideri) cu funcționarea unei piețe libere la sfârșitul anilor '80 s-au numărat printre factorii determinanți pentru schimbările radicale ce au urmat. Consensul intern în favoarea libertății economice a fost atât de puternic încât

⁷³⁾ *Putem identifica și alte cauze. Una ar fi pericolul reformelor radicale din Hong Kong pentru industria asistențială occidentală.*

⁷⁴⁾ *Mai nou, protecționismul îmbracă forma exportului de standarde de mediu extrem de costisitoare. Acest nou tip de protecționism, bazat pe exportul de standarde și pe armonizare (fiscală etc.), este mult mai periculos decât protecționismul „clasic”.*

reforme au continuat și după victoria în 1995 a coaliției de centru-stânga, victorie care a trimis în opoziție partidul liderului reformator Mart Laar, la putere din 1992.⁷⁵⁾

După ce am relatat schimbările din Irlanda și Hong Kong, enumerarea reformelor estoniene nu poate fi decât repetitivă. Liberalizarea prețurilor a început în 1990, an în care a fost abolit și monopolul statului asupra comerțului exterior; în 1992 Estonia adoptă consiliul monetar, evitând astfel inflația de proporții care a afectat majoritatea celorlalte țări estice;⁷⁶⁾ aproape toate barierele tarifare au fost abolite unilateral în 1993; privatizarea micilor întreprinderi a fost încheiată în 1994, tot atunci fiind realizată și convertibilitatea de cont curent și aceea a contului de capital, abolite toate barierele netarifare din calea comerțului internațional și introdusă cota unică de impozitare de 26%. Subvențiile, inclusiv cele pentru agricultură, au fost eliminate, echilibrul bugetar a devenit

obligatoriu prin lege, o reformă a pensiilor fiind realizată în 1998.

Rezultatele nu au întârziat să apară. Creșterea pe 1997 a fost de 10,6 %, cea mai mare din Europa. Tot în 1997 Uniunea Europeană a inclus Estonia în primul grup de țări cu care urma să înceapă negocierile de aderare. Mediul favorabil de afaceri a atras investiții străine substanțiale, Estonia situându-se pe locul 3 între țările estice, după Ungaria și Cehia, în clasamentul investițiilor străine directe pe locuitor (1275 de dolari în 1999). Exporturile au crescut de la 430 de milioane de dolari în 1992 la 2,67 miliarde în 1998⁷⁷⁾, iar PIB-ul a crescut de la 1 miliard în 1992 la 5,2 miliarde în 1998. Salariul mediu brut a trecut de la 134 de dolari în 1994 la 337 în 1999. Și în pofida celor care susțin că restructurarea este însoțită de șomaj masiv, nivelul acestui indicator era aproximativ același în 1993 și 1998 (5,5, respectiv 5,1), el rămânând între 5 și 6 procente pe tot parcursul deceniului 10.⁷⁸⁾

Rămâne de văzut ce soartă va avea

⁷⁵⁾ Estonia și-a dobândit independența în 1991. Cazul Estoniei a fost cercetat în detaliu de profesorul Razeen Sally de la London School of Economics. A se vedea, printre altele, Magnus Feldman și Razeen Sally, *From the Soviet Union to the European Union: the political economy of Estonian trade policy reforms, 1991-2000*.

⁷⁶⁾ Adoptarea consiliului monetar ilustrează cum nu se poate mai bine consensul intern în favoarea pieței libere de care am vorbit anterior, dată fiind opoziția explicită a Fondului Monetar Internațional față de această măsură, indicația FMI fiind aceea de a rămâne în zona rublei. și dorința de independență a jucat aici un rol salutar.

sistemul economic din Estonia după aderarea la Uniune. Se pare că aderarea a fost dorită chiar și de partizanii inițiali ai independenței și ai liberalizării economice, care argumentează astăzi că integrarea merită să fie făcută chiar și cu prețul reducerii bunăstării.⁷⁹⁾ Estonia reprezenta un pericol și pentru sistemele de protecție sociale și pentru statul bunăstării în general din marile state

europene, care s-ar fi confruntat cu o nouă Irlandă și cu un nou Hong Kong chiar în imediata apropiere.

Ca o concluzie, am dori să spunem că transformarea sistemică pozitivă (reformarea regimului proprietății) dă rezultate indiferent de continent, de gradul de dezvoltare a țării sau de perioada când e făcută reforma, așa cum o demonstrează aceste trei exemple: Irlanda, Hong Kong și Estonia.

⁷⁷⁾ Importurile au crescut într-un ritm mai rapid decât exporturile, balanța comercială fiind deficitară. Creșterea importurilor și balanța deficitară au fost generate în primul rând de intrările masive de capital, intrări concretizate în modernizarea și restructurarea economiei estoniene prin importuri de factori de producție sau diminuarea exporturilor (prin creșterea prețurilor produselor interne). Este probabil că o parte din creșterile de prețuri să nu respecte acest mecanism al comerțului internațional (pe care l-am descris pe scurt în nota 27) și să provină din multiplicarea creditului în sistemul bancar. Consiliul monetar reglează și disciplinează numai comportamentul băncii centrale, nu și pe cel al băncilor comerciale, care rămân pe rezervă fracționară. Oricum, expansiunea ar fi fost probabil mult mai mare fără consiliu monetar, rare fiind cazurile de bănci centrale cu performanțe superioare în afara lumii dezvoltate; inflația în Estonia a fost de 1076 % în 1991, chiar înainte de introducerea consiliului monetar. Lipsa de înțelegere a efectelor intrărilor masive de capital a făcut ca Estonia să primească note mici la criteriul stabilitate monetară și din partea autorilor Indicelui libertății economice. Masa monetară e normal să crească atunci când estonienii iau credite sau când străinii investesc mult în Estonia. Idealul stabilității monetare nu se referă la aceste cazuri ci la absența expansiunii bancare interne, neprovocate de realocarea stocului de capital între țări. Politica mioapă de "sterilizare" a masei monetare suplimentare pentru a ține sub control creșterea prețurilor nu ar fi făcut decât să amputeze capacitatea estonienilor de a importa factori de producție din exterior și de a reține mai mult din ceea ce se produce în interior. Idealul friedmanian-keynesist de stabilitate a prețurilor este incompatibil cu dezvoltarea economică bazată pe atragerea de capitaluri străine.

⁷⁸⁾ Șomajul mare din Polonia, ca să nu luăm decât un exemplu, nu a fost produsul restructurării ci al reglementărilor din piața muncii (salariile minime ridicate, ajutoarele de șomaj generoase etc.).

⁷⁹⁾ Vezi Feldman și Sally, op. cit., p. 21: "The EU is seen as the strongest anchor for Estonia's return to the West, and in particular as a security guarantee against future instability and predation coming from Russia. Even Estonian economic liberals argue that EU's protective cloak is worth the sacrifice of full-blooded liberal economic policies, if that is indeed what EU membership requires." Această optică justifică opinia aceluiași autori, care declară că experimentul estonian este mai mult "an exercise in nation-building".

III. CONCLUZII

Vom contura aici numai câteva din concluziile care se pot desprinde din acest studiu.

Argumentul principal al lucrării este acela că integrarea are o miză economică, o dimensiune economică reală. Pe de o parte, ea implică transformări interne profunde, favorabile creșterii economice. Pe de altă parte, asistența financiară simplă nu numai că nu e suficientă pentru integrare și nu reprezintă catalizatorul dezvoltării, însă poate fi chiar un factor de stagnare.

Punctele tari ale modelului european sunt reprezentate de o parte a acquis-ului, de criteriile nominale de convergență, de euro și de politica monetară responsabilă a Băncii Centrale Europene. Aceste elemente ar trebui adoptate cât mai repede de către România și negocierile ar trebui orientate spre accelerarea acestui proces. Oferim și noi în text câteva soluții pentru accelerarea acestor reforme.

Adoptarea rapidă a acestui cadru va avea ca rezultat și reducerea semnificativă a decalajelor. Dificultatea strategică și politică de adoptare a unor măsuri nepopulare

poate fi depășită printr-o soluție de tip irlandez, de angajament guvernamental pentru inflație scăzută – impozite scăzute contra moderație salarială din partea sindicatelor. Am ilustrat în text capacitatea acestui cadru de a genera dezvoltare și „catching up” în termeni reali.

Partea „dificilă” a acquis-ului, în speță mediul, standardele sociale, legislația rigidă din domeniul pieței muncii etc. trebuie amânate (cum s-a și întâmplat în negocierile privind mediul) prin obținerea de perioade de tranziție lungi. Trebuie mai ales evitată adoptarea selectivă de măsuri europene care să favorizeze anumite grupuri semnificative electorale.

Având în vedere experiența mondială privind asistența financiară, negocierea capitolelor financiare, în curs în acest an (2004), nu ar trebui să se încheie cu un eșec, România putând să evite pretențiile exagerate și să aibă grijă doar să nu devină contributor net. Acest fapt ar ușura negocierile privind aceste dificile „capitole financiare”. O altă amenințare trebuie serios cântărită: dezechilibrarea bugetului printr-un efort imens de cofinanțare sau creșterea impozitelor pentru a

nu dezechilibra bugetul. Ambele evoluții ar fi negative pentru performanța economiei românești.

Cadrul european favorabil creșterii poate fi completat în interior printr-o reducere a poverii fiscale și prin alte măsuri în domeniul contribuțiilor sociale și reglementării care să reducă presiunea asupra inițiativei private.

Absența armonizării în domeniul fiscal și social lasă un instrument important în mâna autorităților naționale. Este o șansă de care Româ-

nia ar trebui să profite.

Modelul european, încă în conturare, ar trebui să evite în viitor tendințele de centralizare la nivel european a politicilor, acest lucru afectând puternic performanțele economice și locul Europei viitoare pe scena internațională. România ar trebui să se manifeste încă de pe acum cu o poziție clară în ceea ce privește opțiunile de politică economică, opțiuni care îi vor permite să se raporteze responsabil la evoluțiile viitoare din Uniune.